

ΤΑ ΧΑΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ

Υ Π Ο

ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΟΥΤΖΟΥΡΗ

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν Β'.

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΥΤΟΔΕΣΠΟΤΩΝ ΜΟΝΩΝ

α) Ἀντιδικίαι ἐπὶ τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Γεωργίου Μυτιλήνης.

Ἐδημοσιεύθησαν τέσσαρα πατριαρχικά ἔγγραφα, τὰ ὅποια ἀναφέρονται εἰς ἀναφύεσας ἀντιδικίας μεταξύ τῶν πατριαρχικῶν ἐξάρχων καὶ τῶν μητροπολιτῶν Μυτιλήνης ἐπὶ τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Γεωργίου καὶ τῶν μετοχιῶν αὐτῆς, τῶν μὲν πρώτων ἰσχυριζομένων, ὅτι ἐπὶ τῆς μονῆς ταύτης ἰσχύουν τὰ πατριαρχικά δίκαια, τῶν δὲ δευτέρων ὑποστηριζόντων, ὅτι δέον νὰ ἰσχύωσι τὰ μητροπολιτικά δίκαια.

Τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν εἶναι μία ἀπόφασις¹ τῆς συνόδου (31ης Μαρτίου 1256), ἣτις συνεδρίαζεν εἰς τὰ κελλία τῆς κατὰ τὸ Νύμφαιον σεβασμίας μονῆς τῶν μαρτύρων Θεοδώρων καὶ τῆς ὁποίας προκαθήμενος ἦτο ὁ πατριάρχης Ἀρσένιος ὁ Αὐτρωρειανὸς (1255-1260, 1261-1265). Τὸ περιεχόμενον τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἔχει ὡς ἐξῆς: Παρουσιάσθη καὶ ἄλλοτε ὁ μητροπολίτης Μυτιλήνης ἐπὶ τοῦ προκατόχου τοῦ Ἀρσενίου πατριάρχου Μανουήλ², διὰ νὰ ἐνεργήσῃ διὰ τῆς συνόδου τὴν ὑπόθεσιν τῆς διακειμένης κατὰ τὴν νῆσον Μυτιλήνην «σεβασμίας μονῆς τοῦ ὁσίου Γεωργίου», ἡ ὁποία ἦτο ἀντικείμενον ἀμφισβητήσεως μεταξύ τοῦ μητροπολίτου τούτου, ἰσχυριζομένου ὅτι αὕτη ἀνήκει εἰς τὴν μητρόπολιν Μυτιλήνης καὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου. Συνετάχθη δὲ τότε καὶ συνοδικὴ πράξις, ἣτις διελάμβανε νὰ μεταβῆ εἰς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν καὶ νὰ ἐρευνήσῃ ἀκριβῶς τὴν ὑπόθεσιν. Δὲν ἐπρόφθασεν ὅμως νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ ἀπόφασις καὶ διὰ τοῦτο, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς πρὸ ὀλίγου ἀφίξεως τοῦ πατριάρχου εἰς τὸ Νύμφαιον³, ἀνεκίνησε καὶ πάλιν τὸ ζήτημα τῆς μονῆς ὁ μητροπολίτης Μυτιλήνης⁴, ἀπαιτῶν νὰ λήξῃ ἡ ὑπόθεσις. Ἰσχυρίζετο

1. Acta τ. I σ. 118-122. Βλ. Μηλιαράκη, Ἱστορία βασιλείου τῆς Νικαίας σ. 572.

2. Διετέλεσε πατριάρχης ἀπὸ τοῦ 1240 μέχρι τοῦ 1255.

3. Πολίχνη 17 χιλιομ. Α. τῆς Σμύρνης, τὴν ὁποίαν ὤρισεν ὁ Ἰωάννης Βατάτζης ἔδραν τοῦ κράτους. Περὶ τῆς συνόδου βλ. Μ. Γεδεών, Χρονικά τοῦ πατρ. οἴκου καὶ ναοῦ, Κων/πολις 1884, σ. 21. Τοῦ ἴδιου, Πατρ. πίνακες, Κων/πολις 1890, σ. 391. Γενναδίου μητρ. Ἡλιουπόλεως, Ἱστορία τοῦ Οἴκου. Πατριαρχείου τ. I, Ἀθῆναι 1953, σ. 416, 429.

4. Πρόκειται περὶ τοῦ ἐναρέτου, ζηλωτοῦ καὶ διαπρεποῦς μητροπολίτου Γρηγορίου. Οὗτος ὑπῆρξε φίλος τοῦ αυτοκράτορος Θεοδώρου Β' καὶ τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου. Αὐτὸς

δὲ ὅτι ἡδικεῖτο παρὰ πολὺ, διότι ὄντως οἱ Ὀσιογεωργῖται μοναχοὶ δὲν διέμενον εἰς τὴν «πρωτότυπον μονήν», ἢ ὁποῖα καὶ «πατριαρχικὴ» ὀνομάζετο, ἀλλὰ εἰς τὰ μετόχια αὐτῆς, τὰ ὁποῖα ὑπέκειντο εἰς τὴν μητρόπολιν του⁵ ἢ καὶ εἰς τὰς ἐπίσκοπας τὰς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του⁶ καὶ διακοῦντο παρὰ τοῦ κατὰ καιροὺς ἀποστελλομένου ἐξάρχου. Ὁ πατριάρχης διεμήνυσεν εἰς τοὺς Ὀσιογεωργίτας μοναχοὺς νὰ τοῦ προσκομίσωσι τὰ «προσόντα αὐτοῖς παλαιγενῆ δικαίωματα», διὰ νὰ ἀντιληφθῆ ἂν ἡ μονὴ τοῦ Ὀσίου Γεωργίου ὑπέκειτο εἰς τὸν πατριάρχην ἢ εἰς τὸν μητροπολίτην Μυτιλήνης. Προσεκομίσθησαν ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Βαρλαάμ καὶ ἐνεχειρίσθησαν εἰς τὸν πατριάρχην χρυσόβουλλα τῶν βασιλέων καὶ ἀυπομνήματα παλαιγενῆ τῶν ἀγιωτάτων ἐκείνων πατριαρχῶν διαλαμβάνοντα ὁμοῦ πάντα τὴν τοῦ ὁσίου Γεωργίου μονὴν αὐτοδέσποτον εἶναι, κυρίαν τε καὶ καθ' ἑαυτήν, καὶ μῆτε τῇ ἀγιωτάτῃ τοῦ Θεοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ὑποκειῖσθαι, μῆτε τινὶ ἐτέρᾳ ἐκκλησίᾳ, ἀλλ' οὐδ' ἡγούμενον ἐνεδίδουν σφραγίζεσθαι (=νὰ χειροθετῆται) ἐν τῇ τοιαύτῃ μονῇ παρὰ τοῦ πατριάρχου ἢ ἐτέρου τινός, ταῦτα γὰρ πάντα τὰ ὑπομνήματα διεκώλυον δι' ἐκφωνήσεως ἀφορισμοῦ φρικώδους τοὺς κατὰ καιρὸν πατριάρχας». Παρὰ ταῦτα ὅμως, συνεχίζει ἡ ἀπόφασις, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὁ προκατόχος τοῦ πατριάρχης Μανουὴλ, ἄγνωστόν πως, πάντως ἀγνοῶν τὸ περιεχόμενον τῶν σεπτῶν χρυσοβούλλων καὶ τῶν πατριαρχικῶν ὑπομνημάτων τῆς μονῆς, ἐχειροθέτησεν Ὀσιογεωργίτας ἡγούμενους. Ταῦτα διελάμβανον οἱ προσκομισθέντες «παλαιγενεῖς» τίτλοι τῆς μονῆς. Ὁ μητροπολίτης, ὁ ὁποῖος διεξεδίκει τὴν μονήν, ἔπρεπε «προσκομίσαι τι δικαίωμα ἐγγραφον», ἐκ τοῦ ὁποῦ νὰ φανῆ ὅτι εἶχε δικαίωματα ἐπὶ τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Γεωργίου. Δὲν προσεκόμισεν ὅμως οὐδένα τίτλον, ἰσχυριζόμενος ὅτι τὰ ἐπὶ τῆς μονῆς δικαίωμάτα

ἐχειροτόνησε τὸν πατριάρχην Ἰωσήφ τὴν 1ην Ἰανουαρίου 1268, τιμῆς ἔνεκεν, ἀντὶ τοῦ Ἑρακλείας. Βλ. Γεωργ. Παχυμέρη, Περὶ Μιχ. Παλαιολόγου 4, 6, 23. 5, 13. 6, 2. ἐκδ. Βόννης I, 266, 305. 2, 475. Le Quien, Oriens Christianus στ. 958. Acta τ. 1 σ. 111, 114, 122. Σάθα, Μεσαιων. βιβλιοθ. τ. 7. σ. 534. Ἀλεξούδη, Χρονολογικὸν κατάλογοι, «Νεολόγοι» ἀρ. 632δ. Μιχαήλακη, Ἱστορία βασι. Νικαίας σ. 481-482. Εὐστρατιάδου, Ὁ πατριάρχης Ἀρσένιος, «Ἑλληνικά» τ. I (1928) σ. 80-81. Συκουτρή, Περὶ τοῦ σχίσματος τῶν Ἀρσενιατῶν, «Ἑλληνικά» τ. 2 (1929) σ. 309. Παπαδοπούλου—Κεραμέας, Μαυρογ. βιβλ. Παρ/μα 15ου τόμ. σ. 2 Καρυδῶνη ἔ. ἀ. σ. 219, 220.

5. Ταῦτα ἐξειλίχθησαν ἀργότερον εἰς ὑποκειμένας μονὰς τῆς τοῦ ὁσίου Γεωργίου. Τοιαῦτα ἦσαν ἡ τῶν ὁσίων Πατέρων τῆς Δαφνεῆς καὶ τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου τῆς Γλιστράς.

6. Ἀναφέρονται δύο τοιαῦται ἐπισκοπαί, ἡ τῆς Γέρας καὶ ἡ τῆς Ἐρεσοῦ. Περὶ τῆς πρώτης βλ. Acta τ. 1 σ. 122 ἐξ. Ἀθηναγόρου μητρ., Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν ἐπισκοπῶν Λέσβου, «Ὁ Ποιμὴν» τ. 9 (1941) σ. 55. Περὶ τῆς δευτέρας βλ. Acta τ. 1 σ. 114. Γαβριὴλ μητροπ. Μηθύμνης, Περιγραφή τῆς Λέσβου, ἐκδ. Φουντούλη, σ. 31 Κλεομβρότου, Συνοπτικὴ Ἱστορία «Ὁ Ποιμὴν» τ. 4 (1936) σ. 52-53, 58 παρ. τ. 5 (1937) σ. 156-157. Ἀθηναγόρου μητροπολίτου ἔ. ἀ. σ. 51-55. Χρυσ. Παπαδοπούλου, Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος σ. 91.

του ἀπορρέουν ἐκ τῶν ἤδη προσκομισθέντων τίτλων τῆς μονῆς, διότι ταῦτα δὲν διελάμβανον ὅτι ἡ μονὴ τελεῖ ὑπὸ τὴν πατριαρχικὴν ἐξουσίαν καὶ διοίκησιν ἢ ὅτι εἶχε τὸ δικαίωμα ὁ πατριάρχης νὰ χειροθετῇ τὸν ἡγούμενον ἐν αὐτῇ, ἢ νὰ ἀποστέλλῃ ἑξαρχον ἢ νὰ προβαίῃ εἰς ἄλλας ἐκκλησιαστικὰς ἐνεργείας ἐπ' αὐτῆς καὶ ὅτι ἡ μονὴ εἶναι ἐντὸς τῆς ἐνορίας αὐτοῦ, ἔχει ἰδρυθῆ πολὺ πλησίον τῆς μητροπόλεως του καὶ ἦτο ἀνάγκη, ὡς ἐκ τούτου, νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν μητρόπολιν του. Καὶ ἐὰν τοῦτο συμβαίῃ διὰ τὴν μονὴν τοῦ ὁσίου Γεωργίου, ἡ ὁποία αὐτοδιοικεῖται («καθ' ἑαυτὴν») καὶ εἶναι αὐτοδέσποτος καὶ οὔτε εἰς τὴν πατριαρχικὴν ἐξουσίαν ὑπόκειται οὔτε εἰς τὴν μητρόπολιν Μυτιλήνης, ὡς λέγουν οἱ τίτλοι αὐτῆς, πάντως δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιον καὶ διὰ τὰ ὑπ' αὐτὴν μετόχια, τὰ ὅποια ὁμολογουμένως ὑπόκεινται εἰς τὴν μητρόπολιν Μυτιλήνης καὶ εἰς τὴν ὑπ' αὐτὴν ἐπισκοπὴν⁷. Ὡς πρὸς αὐτά, προσέθεσεν ὁ μητροπολίτης, ἠδικεῖτο πολὺ, διότι, ἀμεληθείσης τῆς «πρωτοτύπου μονῆς τοῦ ὁσίου Γεωργίου» καὶ τῶν Ὀσιογεωργιτῶν προσκαθημένων εἰς τὰ ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Μυτιλήνης μετόχιά της, εἰσέρχεται ὁ πατριαρχικὸς ἑξαρχος εἰς αὐτά, ἀνακρίνει αὐτούς, διεξάγει τὰς πνευματικὰς ὑποθέσεις καὶ τὸν μητροπολίτην Μυτιλήνης προσπαθεῖ νὰ ἐξωθῇ ἐξ αὐτῶν. Οὕτως ἀντέτεινεν ὁ μητροπολίτης Μυτιλήνης καὶ ἐζήτηε νὰ δοθῇ τέλος εἰς τὴν ὑπόθεσιν. Ἡ δὲ πατριαρχικὴ σύνοδος, ἐξετάσασα ἀκριβέστερον τὸ ζήτημα τῶν δικαιωμάτων, διέγνωσεν ὅτι ὁ πατριαρχικὸς ἑξαρχος δὲν εἰσέρχεται δικαίως εἰς τὴν μονὴν τοῦ ὁσίου Γεωργίου, καθόσον ἐκ τῶν τίτλων αὐτῆς ἐμποδίζεται εἰς τοῦτο, ὀρίζει δὲ νὰ μὴν εἰσέρχεται εἰς τὸ ἐξῆς οὔτε εἰς τὴν τοῦ ὁσίου Γεωργίου «πρωτότυπον μονὴν», ἀλλ' οὔτε εἰς τὰ ὑπ' αὐτὴν μετόχια καὶ κτήματα, εἰς τὰ ὅποια προσκἀθηνται καὶ οἱ Ὀσιογεωργῖται μοναχοί, διότι ταῦτα θὰ τελῶσιν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ μητροπολίτου καὶ ἐπισκόπου. Παρ' αὐτῶν οἱ μοναχοὶ θὰ ποιμαίνωνται, θὰ ἀνακρίνωνται καὶ θὰ ἐπιτιμῶνται, ἐὰν εἶναι ἀνάγκη, καὶ θὰ τυγχάνωσι συγχωρήσεως. Κλείει δὲ ὁ Πατριάρχης τὰς θύρας τῶν τοιούτων μετοχιῶν εἰς τὸν πατριαρχικὸν ἑξαρχον, διότι ἐπιθυμεῖ ὄχι μόνον τὰ κακῶς προσκτηθέντα νὰ ἀποβάλλῃ, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνήκοντα εἰς αὐτὸν νὰ καταφρονήσῃ, χάριν τῶν πνευματικῶν σχέσεων καὶ τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης. Ἐπειδὴ δὲ ὑπῆρχεν ἀμφιβολία περὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ μνημοσύνου εἰς τὴν πρωτότυπον μονὴν τοῦ ὁσίου Γεωργίου, διότι δὲν ἐτονίζετο ρητῶς τοῦτο εἰς ὅλους τοὺς προσκομισθέντας τίτλους, ἦτο δὲ πάντως ἀνάγκη νὰ μνημονεύηται ὄνομα ἀρχιερέως κατὰ τὰς τελουμένας ἐν αὐτῇ ἱεροτελεστίας, ἀπεφασίσθη συνοδικῶς, συναινοῦντος πρὸς τοῦτο καὶ τοῦ μητροπολίτου Μυτιλήνης, νὰ μνημονεύηται τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου, διότι τοῦτο καὶ μόνον θὰ ἔχῃ ὁ πατριάρχης ἐκ τῆς πρωτοτύπου μονῆς τοῦ ὁσίου Γεωργίου.

7. Ἐξ αὐτῶν ἦτο τὸ ἐξελιχθὲν ἀργότερον εἰς τὴν μονὴν Ἀριστῶν τῆς ἐπισκοπῆς Γέρας. Τοῦτο εὐρίσκατο ἐπὶ τῆς νησιῶδος τοῦ κόλπου Γέρας « Ἁγιος Ἰσίδωρος ».

Ἡ ἀνωτέρω ὁμως ἀπόφασις ἴσχυσε μόνον προσωρινῶς. Ἀργότερον περιῆλθε καὶ πάλιν ἡ μονὴ καὶ τὰ μετόχιά της ὑπὸ τοὺς πατριαρχικοὺς ἐξάρχους καὶ ἐπανελήφθη ἡ αὐτὴ ἀντιδικία μεταξὺ τοῦ μητροπολίτου Μυτιλήνης καὶ τούτων. Τὸ ζήτημα διηυθετήθη ἐκ νέου δι' ἀποφάσεως τῆς συνόδου τῆς 19 Σεπτεμβρίου 1324⁸, τῆς ὁποίας προΐστατο ὁ πατριάρχης Ἡσαίας (1324-1334). Κατὰ τὴν συνοδικὴν ταύτην ἀπόφασιν «πολλοὶ διανοχλήσεις καὶ ἀμφισβητήσεις συνέβησαν πρὸ χρόνων μεταξὺ τῶν μητροπολιτῶν Μυτιλήνης καὶ τῶν «κατὰ καιροῦς τὰ κατὰ τὴν τοιαύτην νῆσον Μυτιλήνην πατριαρχικὰ δίκαια διεξαχόντων ἐξαρχικῶς» περὶ τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ ὁσίου Γεωργίου καὶ τῶν ὑπ' αὐτὴν μετοχιῶν, τοῦ μὲν μητροπολίτου ἰσχυριζομένου καὶ ἀποδεικνύοντος ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν μητρόπολιν αὐτοῦ, τῶν δὲ ἐξάρχων διατεινομένων, ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν πατριάρχην. Αὐτὴ ἡ διαμάχη ὑπῆρχεν, ὅταν ὁ μητροπολίτης «ἐκεῖνος» Μυτιλήνης Γρηγόριος ἔφερε τὸ ζήτημα πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς τὴν σύνοδον τοῦ Νυμφαίου ἐπὶ πατριάρχου Ἀρσενίου, ἡ ὁποία τοῦ ἀνεγνώρισε τὰ ἐπὶ τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Γεωργίου καὶ τῶν μετοχιῶν της δικαιώματά του. Ἡ ἀπόφασις αὕτη τῆς συνόδου εὐρέθῃ καταγεγραμμένη εἰς τὰ «κωδίκια τοῦ ἱεροῦ χαρτοφυλακείου».

Ὁ μητροπολίτης ὁμως Μυτιλήνης ἔφερε καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν εἰς τὴν σύνοδον⁹. Ἐπειδὴ, λόγῳ τοῦ μακροῦ χρόνου, ἡ μονὴ τοῦ ὁσίου Γεωργίου «καταβέβληται» καὶ ἡ ἀμφισβήτησις μετέπεσε καὶ εἰς τὴν «ὑπ' αὐτὴν τελοῦσαν σεβασμίαν μονήν, ἐπ' ὀνόματι τετιμημένην τῶν ὁσίων Πατέρων καὶ ἐπικεκλημένην Δαφνεάν¹⁰ καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου τῆς Γλίστρας, οὕτω πως ἐπονομαζομένην» ἐζήτησε νὰ μὴν ἀδικῆται πλέον ἐπ' αὐτῶν. Ἡ σύνοδος συνεσκέφθη καὶ ἀφοῦ ἐξήτασε καὶ εἶδε μὲ ποῖον πλεονεκτικὸν τρόπον εἰσέρχεται ὁ πατριαρχικὸς ἐξάρχος καὶ εἰς τὴν μονὴν τοῦ ὁσίου Γεωργίου καὶ εἰς τὰ μετόχια αὐτῆς, δηλ. εἰς τὴν μονὴν τῶν ὁσίων Πατέρων καὶ εἰς τὴν τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου τῆς Γλίστρας, παραγγέλλει νὰ μὴ πλησιάζῃ εἰς τὸ ἐξῆς εἰς τὰς τρεῖς μονὰς αὐτάς καὶ εἰς τὰ κτήματά των. Ἐφ' ὅσον δὲ ὁ πατριάρχης Ἀρσένιος εἶχε παραχωρήσει εἰς τὸν μητροπολίτην Μυτιλήνης τὴν πνευματικὴν διοίκησιν τῆς «πρωτοτύπου μονῆς» τοῦ ὁσίου Γεωργίου, εἰς τὴν ὁποίαν κατὰ πρῶτον προῆλθεν ἡ διένεξις καὶ ἀπηγόρευσε ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὸν πατριαρχικὸν ἐξάρχον νὰ εἰσέρχεται εἰς αὐτὴν, πολὺ περισσότερον πρέπει καὶ ὑποκεί-

8. Acta τ. I σ. 111-114.

9. Ἀπὸ τοῦ 1315 μέχρι τοῦ 1327 μνημονεύεται, ὡς συνοδικός, ὁ μητροπολίτης Μυτιλήνης Διονύσιος (Acta τ. I σ. 5, 8, 14, 103, 105, 109, 135, 140, 144, 146, 164. Βλ. Καρυδάνη, Τὰ μοναστήρια Καλλουῆς σ. 220.

10. Ἐπιπέτο εἰς τὸ ὄνομα τῶν τριῶν ὁσίων Πατέρων τῆς Μυτιλήνης, Δαβὶδ, Συμεὼν καὶ Γεωργίου, οἱ ὁποῖοι ἐζήσαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Εἰκονομαχίας καὶ ἡ μνήμη των ἐτελεῖτο τὴν 1ην Φεβρουαρίου (Φουντούλη, Οἱ ὅσιοι ἀδελφοὶ Δαβὶδ, Συμεὼν καὶ Γεώργιος οἱ ὁμολογηταί, Ἀθήναι 1961, σ. 32).

μειναι» εἰς ταύτην μοναί νὰ κατέχωνται παρὰ τῆς ἐκκλησίας Μυτιλήνης καὶ παρὰ ταύτης νὰ ὑποβάλλωνται εἰς παντὸς εἶδους ἀνακρίσεις. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πατριάρχης ἀπαγορεύει εἰς τὸν ἑξαρχὸν νὰ ἐπιχειρῇ νὰ εἰσέρχηται καὶ νὰ ἀνακρίνη τοὺς εἰς αὐτὰς μοναχοὺς, αἱ μοναὶ θὰ ἀνήκουν εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ μητροπολίτου Μυτιλήνης ἢ τοῦ ἐπισκόπου. Ἐφ' ὅσον δὲ εἰς τὴν συνοδικὴν ἐκείνην πρᾶξιν τοῦ Ἀρσενίου περιλαμβάνεται καὶ ἡ ὑποχρέωσις κατὰ τὰς τελοῦμένης ἱεροπραξίας εἰς τὴν διατηρουμένην τότε «πρωτότυπον» μονὴν τοῦ ὁσίου Γεωργίου νὰ γίνηται τὸ μνημόσυνον τοῦ πατριάρχου, ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῆς συνόδου ταύτης, ἐὰν ὑφίσταται ὁ ναὸς ταύτης καὶ δὲν κατέπεσε, συμφώνως πρὸς τὴν ἀπόφασιν τῆς συνόδου ἐκείνης, νὰ μνημονεύηται τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου κατὰ τὰς ἱεροτελεστίας ἐν αὐτῇ, ἐν ἐναντία δὲ περιπτώσει νὰ μὴ ἔχη οὐδὲν δικαίωμα πλέον ἐπ' αὐτῆς ὁ πατριάρχης. Ἐπὶ τῆς συνόδου ταύτης ἐλήφθη ἀπόφασις καὶ περὶ ἄλλων μονῶν, αἱ ὁποῖαι ἀνήκον εἰς τὴν μητρόπολιν Μυτιλήνης.

Ἐπί μνημα τοῦ πατριάρχου Ἡσαίου ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω ἀποφάσεως, συνταχθὲν ἐπίσης κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1324¹¹, διαλαμβάνει τὰ αὐτά.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸ ζήτημα δὲν ἔληξεν. Εἰς πατριαρχικὸν γράμμα¹², γραφὲν κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1395, προφανῶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀντωνίου Δ' (1389-90, 1391-97) καὶ περιέχον ἀντιδικίαν μεταξὺ τῶν πατριαρχικῶν ἐξάρχων καὶ τοῦ μητροπολίτου Μυτιλήνης Ἱερεμίου περὶ τῆς μονῆς τῶν ὁσίων Πατέρων, ἀναφέρεται περὶ τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Γεωργίου: Πρὸ ὀλίγου ἔφθασεν εἰς τὸν πατριάρχην ὁ μητροπολίτης Μυτιλήνης Ἱερεμίας¹³ καὶ ἐνεφάνισε συνοδικὰς πράξεις τῶν πατριαρχῶν Ἀρσενίου καὶ Ἡσαίου, αἵτινες διελάμβανον, ὅτι δὲν ἦτο πατριαρχικὴ ἢ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἰσταμένη σεβασμία μονὴ τῶν ὁσίων Πατέρων, ἀλλὰ ἐτέρα πλησίον ταύτης, ἢ τοῦ ὁσίου Γεωργίου, ἢ ὁποῖα ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐδὲ εὐρίσκεται, οὐδὲ ὄλως συνίσταται, κατεχάλασθη γὰρ καὶ ἐρείπιον γέγονε καὶ τέλεον ἠφανίσθη, καὶ οὐδὲ αὐτὴ τελέως ἦν πατριαρχική». Κατ' αὐτὰς ἡ μονὴ τοῦ ὁσίου Γεωργίου «εὐρέθη μὲν γὰρ οὕσα κατ' ἀρχὰς αὐτόνομος καὶ ὑπὸ μηδένα ἐπίσκοπον, ὅπερ ἦν

11. Acta τ. 1 σ. 115-118.

12. Acta τ. 2 σ. 264-266.

13. Πρόκειται περὶ διαπρεποῦς μητροπολίτου, ὡς πληροφορούμεθα ἐξ ἐνταλτηρίου πατριαρχικοῦ γράμματος πρὸς αὐτὸν (1395), ὅντα τότε συνοδικόν. Κατ' αὐτὸ ἔδει νὰ μεταβῇ εἰς Βλαχίαν πρὸς ἀποκατάστασιν πάντων τῶν ζητημάτων, ὅσα ἀνεπτύχθησαν προφορικῶς εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου καὶ ὅσα «ἐν τοῖς πρὸς τοὺς ἐκεῖσε αὐθέντας διαλαμβάνονται γράμμασι». Ἀνετέθη δὲ εἰς αὐτὸν ἡ ἀποστολὴ αὕτη κατόπιν αὐτοκρατορικοῦ ὀρισμοῦ καὶ συνοδικῆς ἀποφάσεως, διότι ἦτο «φρόνιμος καὶ πρακτικὸς». Τὸ ὄνομά του ἀπαντᾷ καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1389 (Acta τ. 2 σ. 129, 130, 252, 253, 255, 256-257). Βλ. Χρυσ. Παπαδοπούλου, Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ πατριαρχείου Κων/πόλεως κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, Ἀθῆναι 1923, σ. 21. Κλομμβρότου, Συνοπτ. Ἱστορία, «Ὁ Ποιμὴν» τ. 4. (1936) σ. 61-παρ.

ἀριδῆλως παρὰ κανόνας, διεκρίθη δὲ τμητικῶς συνοδικῶς, μνημόσυνον μόνον ἔχειν τὸν πατριάρχην ἐν ταύτῃ, τὴν δὲ γε ἐφορίαν τε καὶ διοίκησιν καὶ τῶν αὐτῇ προσόντων μετοχιῶν ἀπάντων τὸν κατὰ καιροὺς εὐρισκόμενον μητροπολίτην Μυτιλήνης, ὡς τοπικὸν κεῖσε ἀρχιερέα εὐρισκόμενον καὶ τῇ αὐτοῦ ὑποκείμενα ἐνορία τε καὶ μητροπόλει». Ἐκτοτε δὲ τοῦτο ἴσχυε. Μετὰ ταῦτα ὁμως «ἀφανισθεῖσα ἡ τοῦ ὁσίου Γεωργίου μονὴ συνδιέφθειρε καὶ τὰ ἐν ταύτῃ πατριαρχικὰ δίκαια».

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἢ παλαιά, μεγάλη, πλουσία καὶ προνομιούχος μονὴ τοῦ ὁσίου Γεωργίου Μυτιλήνης δὲν ὑπῆγετο ἐξ ἀρχῆς οὔτε εἰς τὴν πατριαρχικὴν οὔτε εἰς τὴν μητροπολιτικὴν ἐξουσίαν. Αὕτη ἀνῆκεν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν αὐτοδεσπότην μονῶν. Περί τῶν τοιούτων ὁμως μονῶν δὲν γίνεται λόγος εἰς τὸ ἡμέτερον Κανονικὸν Δίκαιον¹⁴ οὔτε ἔχουν ἐρευνηθῆ ἔπαρκῶς τὰ ἱστορικὰ προβλήματα τὰ συνδεόμενα πρὸς τὰς μονὰς ταύτας, ἀν καὶ ταῦτα παρουσιάζουν πολὺ ἐνδιαφέρον. Τὰ ἀνωτέρω πατριαρχικὰ ἔγγραφα προσφέρουν στοιχεῖά τινα χρήσιμα διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ θεσμοῦ τῶν αὐτοδεσπότην μονῶν, ἀλλὰ καὶ τούτων τὸ περιεχόμενον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατανοηθῆ ἔπαρκῶς, ἐὰν δὲν δοθῆ ἡ ἱστορικὴ καὶ κανονικὴ φυσιογνωμία τῶν τοιούτων μονῶν. Τοῦτο ἐπιχειρεῖται κατωτέρω, ἔνθα συστηματικῶς ἐκτίθενται τὰ γνωρίσματα τῶν τοιούτων μονῶν, περιγράφεται ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τοῦ ἐν λόγῳ θεσμοῦ καὶ παρατίθενται χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα ἐκ τῶν τυπικῶν τῶν μονῶν τούτων καὶ ἐκ τῶν περὶ αὐτῶν χρυσοβούλλων καὶ σιγίλλων. Οὕτω καθίσταται δυνατὴ ἡ ἔρευνα τῶν ἱστορικῶν προβλημάτων τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν μονὴν τοῦ ὁσίου Γεωργίου Μυτιλήνης καὶ σχετιζομένων πρὸς τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς, τὰ ἐκδοθέντα ὑπὲρ αὐτῆς χρυσοβούλλα καὶ σιγίλλια ὡς καὶ τὸν χρόνον τῆς ἰδρύσεώς της.

β) Αἱ αὐτοδέσποτοι καὶ ἐλεύθεροι μοναί.

1. Γνωρίσματα τῶν αὐτοδεσπότην μονῶν.

Αἱ μοναὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος καὶ ἔπειτα δύνανται νὰ διακριθῶσιν ἀπὸ ἀπόψεως διοικήσεως εἰς δύο κατηγορίας: εἰς τὰς τελούσας ὑπὸ τὴν ἀρχιερατικὴν διοίκησιν καὶ ἐξουσίαν (πατριαρχικαί, μητροπολιτικαί, ἐνοριακαί) καὶ εἰς τὰς αὐτοδεσπότους ἢ αὐτεξουσίους ἢ αὐτονομίους ἢ ἐλεύθερας μονὰς¹⁵. Αἱ δύο αὗται

14. Τακῶβου μητροπ. Σισανίου, Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἀρχιεπίσκοπος Μυτιλήνης καὶ ἡ πρωτότυπος μονὴ αὐτοῦ, «Λεσβ. σελίδες 1950» σ. 26-27.

15. Ferradou, Des biens des Monastères σ. 90 ἐξ. Μίλας, Τὸ ἐκκλησ. δίκαιον. σ. 957 ἐξ. Παυλίδου, Ὁ μοναχικὸς βίος καὶ τὰ μοναστήρια, Σμύρνη 1879 σ. 11. De Meester, de monachico statu σ. 8-9. Παναγιωτάκου, Σύστημα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἰσχύον αὐτοῦ τ. 4: Τὸ δίκαιον τῶν μοναχῶν, Ἀθήναι 1957, σ. 308 ἐξ. Beck, Kirche und theologische Literatur σ. 130.

κατηγορίαι διαφέρουν ὄχι μόνον ἀπὸ ἀπόψεως διοικήσεως καὶ διαχειρίσεως τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ κανονικῆς καὶ νομικῆς τοιαύτης¹⁶.

Βασικὸν γνώρισμα τῶν αὐτοδεσπότην μονῶν ἦτο ἡ αὐτονομία καὶ ἀνεξαρτησία αὐτῶν ἀπὸ πάσης ἀρχῆς, ἐκκλησιαστικῆς ἢ πολιτικῆς καὶ ἀπὸ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας καὶ ἡ αὐτοδιοίκησις αὐτῶν.

Αἱ τοιαῦται μοναὶ ἀπέβαλον τὴν ἀρχιερατικὴν ἐξουσίαν καὶ διοίκησιν, μὴ ὑποκείμεναι εἰς τὸν οἰκεῖον ἐπίσκοπον οὔτε πνευματικῶς οὔτε διοικητικῶς, ἀλλὰ διοικούμεναι ἀπὸ πάσης ἀπόψεως αὐτοτελεῶς.

Ἡ Ἐκκλησία, ὡς γνωστὸν, ἐπεδίωξε τὴν βαθμιαίαν ὑπαγωγὴν τῶν μοναχῶν καὶ μοναστηρίων ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐξουσίαν αὐτῆς καὶ ἐπέτυχε τοῦτο¹⁷. Οὕτως ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος (451) ἔταξε τοὺς μοναχοὺς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν καὶ διοίκησιν τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου. Αὕτη διὰ τοῦ 4ου κανόνος αὐτῆς ἐθέσπισε «μηδένα οὐδαμοῦ οἰκοδομεῖν, μηδὲ συνιστᾶν μοναστήριον, ἢ εὐκτήριον οἶκον, παρὰ τὴν γνώμην τοῦ τῆς πόλεως ἐπισκόπου· τοὺς δὲ καθ' ἑκάστην πόλιν καὶ χώραν μονάζοντας, ὑποτετάχθαι τῷ ἐπισκόπῳ»¹⁸. Ἄλλὰ καὶ ἡ Πρωτοδευτέρα ἐν Κων/λει σύνοδος (861) ὀρίζει διὰ τοῦ 1ου κανόνος αὐτῆς «μηδενὶ ἐξεῖναι μοναστήριον οἰκοδομεῖν ἄνευ τῆς τοῦ ἐπισκόπου γνώμης καὶ βουλῆς»¹⁹. Προκειμένου δὲ περὶ τῶν κληρικῶν τῶν μονῶν ὁ 8ος κανὼν τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου λέγει: «Οἱ κληρικοὶ τῶν πτωχείων καὶ μοναστηρίων καὶ μαρτυρίων, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐν ἑκάστη πόλει ἐπισκόπων, κατὰ τὴν τῶν ἁγίων Πατέρων παράδοσιν, διαμενέτωσαν καὶ μὴ κατὰ αὐθάδειαν ἀφηνιάτωσαν τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου. Οἱ δὲ τολμῶντες ἀνατρέπειν τὴν τοιαύτην διατύπωσιν, καθ' οἷον δῆποτε τρόπον καὶ μὴ ὑποταττόμενοι τῷ ἰδίῳ ἐπισκόπῳ, εἰ μὲν εἶεν κληρικοί, τοῖς τῶν κανόνων ὑποκεισθῶσαν ἐπιτιμίαις...»²⁰. Οὕτω πάντα τὰ μοναστήρια καὶ οἱ μοναχοὶ ἔπρεπε νὰ ὑπόκεινται εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου²¹. Αἱ αὐτοδέσποτοι λοιπὸν μοναὶ ἀντικανονικῶς ἀπέβαλον αὐτὴν.

Ἡ ἀποβολὴ τῆς ἀρχιερατικῆς ἐξουσίας εἶχε τὰς ἐξῆς συνεπείας μέχρι τοῦ 12ου αἰῶνος. Εἰς τὰς ἀκολουθίας τὰς τελοῦμένας εἰς τὰς αὐτοδεσπότης μονὰς δὲν ἐμνημονεύετο, ὡς εἰς τὰς λοιπὰς, τὸ ὄνομα τοῦ καθ' ἐνορίαν ἐπισκόπου ἢ μητροπολίτου ἢ πατριάρχου, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ μνημονεύσιν οἱ ἐν αὐταῖς κληρικοὶ «πάσης ἐπισκοπῆς ὀρθοδόξων». Αἱ μοναὶ αὐταὶ δὲν κατέ-

16. Ferradou, ἔ. ἀ. σ. 90.

17. Γερομιχαλοῦ, Ὁ μοναχικὸς βίος, «Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρὶς» (Θεολογ. Σχολῆς Θεσσαλονίκης) τ. 5 (1960) σ. 40.

18. ΡΠΣυν. τ. 2 σ. 226.

19. ΡΠΣυν. τ. 2 σ. 649. Βλαστάρεως, Σύνταγμα κατὰ στοιχείον Μ. κεφ. ιε' (ΡΠΣυν. τ. 6 σ. 379). Μίλας, Τὸ ἐκκλ. δίκαιον σ. 954.

20. ΡΠΣυν. τ. 2 σ. 234.

21. Μίλας ἔ. ἀ. σ. 532, 932, 956.

βαλλον εισφορὰς ὑπὲρ τοῦ οἰκείου ἀρχιερέως, ὁ δὲ ἡγούμενος αὐτῶν δὲν ἐχειροθετεῖτο («σφραγίς») ὑπὸ ἐπισκόπου²².

Εἰς τὰς αὐτοδεσπότους μονὰς προσέτι καθιερώθη καὶ ἡσκειτο ἡ αὐτοδιοίκησις. Ὁ ἡγούμενος κατ' ἀρχὰς μὲν ἐξελέγετο ὑπὸ τῶν κτητόρων αὐτῶν, ἔπειτα δὲ εἰς ἄλλας μὲν μονὰς ὠρίζετο ὑπὸ τοῦ προκατόχου ἡγουμένου, εἰς ἄλλας δὲ ἐξελέγετο διὰ τῆς ψήφου τῶν προκρίτων ἢ ἐγκρίτων ἢ λογάδων ἢ λογίων μοναχῶν καὶ εἰς ἄλλας ὑπὸ τοῦ συνόλου τῶν μοναχῶν καὶ ἐν συνελεύσει αὐτῶν. Οἱ διάφοροι ὁμοῦ οὗτοι τρόποι ἐκλογῆς τοῦ ἡγουμένου δὲν ἦσαν ἀγνωστοὶ παλαιότερον. Οὕτως ἡ 123 Νεαρά τοῦ Ἰουστινιανοῦ (546) ἔλεγε: «Κελεύομεν τοίνυν τὸν ἀββᾶν ἢ τὸν ἀρχιμανδρίτην ἐν ἐκάστῳ μοναστηρίῳ προβάλλεσθαι μὴ πάντως κατὰ τοὺς βαθμοὺς τῶν μοναχῶν, ἀλλ' ὄν πάντες οἱ μοναχοὶ ἢ οἱ καλλιόνος ὑπολήψεως ὄντες ἐπιλέξονται»²³. Ὁ δὲ ὄσιος Θεόδωρος Στουδίτης παραγγέλλει ἐν τῇ Διαθήκῃ αὐτοῦ εἰς τοὺς μοναχοὺς τῆς μονῆς αὐτοῦ: «Ὁν ἐκ κοινοῦ ψήφου θεοπρεπῶς, προηγούμενης τῆς πατρικῆς βουλῆς, προστήσεσθε. Ἐφ' ᾧ γὰρ εὐδοκεῖ πᾶσα ἡ ἀδελφότης, ἐπόμενόν ἐστι καὶ τὸ ἐμὸν θέλημα»²⁴... Ἀντιθέτως ἡ 5ῃ Νεαρά (535) δίδει τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν ἐπιχώριον ἐπίσκοπον νὰ ἐκλέγῃ τὸν «ἄριστον» καὶ «ἄξιον» μεταξὺ τῶν μοναχῶν διὰ τὴν ἡγουμενίαν²⁵.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀκολουθοῦσα τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἡγουμένου πρὸ βολῆ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὰς αὐτοδεσπότους μονὰς.

Ὁ ἡγούμενος ἦτο ἰσόβιος. Παρ' αὐτὸν ὑφίστατο συμβουλευτικὸν σῶμα ἐξ ἐγκρίτων μοναχῶν. Ἡ διοίκησις δὲ τοῦ μοναστηρίου ἐγίνετο ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου, συνήθως συμπαραστατομένου ὑπὸ τοῦ σώματος τούτου. Εἶναι φανερὸν λοιπὸν ὅτι εἰς τὴν διοίκησιν παρέμεινεν ἡ παραδεδεγμένη ἀρχὴ τῆς διοικήσεως ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου, ἡ τεθεῖσα ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου, ὅστις ἐπεθύμει ἐνιαίαν διοίκησιν καὶ ἐκηρύσσετο κατὰ τοῦ δημοκρατικοῦ σχήματος, διότι τοῦτο συντείνει εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν κανόνων καὶ τῆς εὐταξίας²⁶.

Ἐκάστη αὐτοδέσποτος μονὴ εἶχεν ἴδιον τυπικόν, τὸ ὁποῖον περιεῖχε τὴν θέλησιν τοῦ ἰδρυτοῦ ἢ ἀνακαινιστοῦ αὐτῆς (κτητορικὸν τυπικόν)²⁷, ἐν

22. Περὶ τῆς σφραγίδος τοῦ ἡγουμένου βλ. ἐμπνεύσεως Ζωναρᾶ καὶ Βαλασαμῶνος (ΡΗΣυν. τ. 2 σ. 220, 380, 381, 617-619).

23. Corpus juris civilis τ. 3 σ. 618. Σχετικῶς βλ. Πετρακάκου, Τὸ μοναχ. πολίτευμα σ. 61-62.

24. Migne P.G. τ. 99 στ. 1817.

25. Corpus juris civilis τ. 3 σ. 34.

26. Πετρακάκου, Τὸ μοναχικὸν πολίτευμα σ. 66. Τοῦ ἴδιου, Οἱ μοναχικοὶ θεσμοὶ ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἀνατ. ἐκκλησίᾳ, τ. 1, Λευψία καὶ Ἀθήναι 1907, σ. 162.

27. Περὶ τυπικῶν βλ. Meyer, Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster, Leipzig 1894, πρόλογ. Nissen, Die Diataxis σ. 5-21. Κρουμβάχερ, Ἱστορία Βυζ. λογοτεχνίας τ. 1 σ. 282, 637-645. Ν. Μίλας, Τὸ ἐκκλ. δίκαιον σ. 930 ἐξ. Ν. Ἑλληνομνήμων τ. 14 (1917) σ. 227. Delehay, Deux typica σ. 3 ἐξ. Στεφανίδου, Ἑκκλ. Ἱστορία σ. 309.

εἶδει δὲ ἐσωτερικοῦ κανονισμοῦ ἐρρῦθμιζε τὴν ζωὴν τῶν μοναχῶν καὶ τὴν διοίκησίν της. Καθωρίζετο εἰς αὐτὸ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς μονῆς καὶ ἡ αὐτοδιοικήσις αὐτῆς. Ἡ σύνταξις κ τ η τ ο ρ ι κ ο ῦ τυ π ι κ ο ῦ κατέστη σχεδὸν ἀπαραίτητος διὰ τὰς μονὰς ταύτας. Τὰ τοιούτου εἴδους κτητορικὰ τυπικὰ καθιερώθησαν μετὰ τοῦ θεσμοῦ τῶν αὐτοδεσπότην μονῶν. Τὸ ἀρχαιότερον ἐκ τῶν γνωστῶν τυπικῶν τοῦ εἴδους τούτου, τὸ τῆς μονῆς τῆς Λαύρας τοῦ Ἁθῶ (970) στηρίζεται μὲν ἐν πολλοῖς ἐπὶ τοῦ τυπικοῦ τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου²⁸, διαφέρει ἡμῶς τούτου κυρίως ὡς πρὸς τὰς διατάξεις περὶ τῆς διοικήσεως, ἥτις ἦτο διάφορος.

Αἱ αὐτοδέσποτοι μοναὶ ἦσαν κτητορικαὶ μοναί, ὡς ὑποκείμεναι εἰς τὴν θέλησιν τοῦ ἰδρυτοῦ ἢ ἀνακαινιστοῦ αὐτῶν. Αὗται εἶχον τὰ καθιερωθέντα ὑπὸ τῶν κτητόρων αὐτῶν κατὰ τὴν ἴδρυσιν ἢ ἀνακαινισίαν των τυπικὰ καὶ ἐτύγχανον τῆς ἐπιτηρήσεως καὶ προστασίας αὐτῶν κτητορικῶ δικαίωματι. Ἡ ἐποπτεία αὕτη («ἐφορεία») διεξήγετο ὑπὸ τοῦ κτήτορος, ἐν ὧσφ οὗτος εὕρισκετο ἐν ζωῇ. Ἦτο δὲ τὸ κτητορικὸν δικαίωμα τοῦτο προσωπικόν, περιοριζόμενον εἰς αὐτόν, ἢ ἡσκειτο κατὰ διαδοχὴν. Αἱ ἐλεύθεραι μοναί, ὡς κτητορικαί, παρουσιάζουν τὰ κανονικὰ μειονεκτήματα τούτων, περὶ τῶν ὁποίων ὀμιλεῖ ὁ 1ος κανὼν τῆς Πρωτοδευτέρας συνόδου (861).

Αἱ αὐτοδέσποτοι μοναὶ ὀνομάζονται ὑπὸ τινων βασιλικαὶ μοναὶ καὶ ταυτίζονται πρὸς αὐτάς. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι αἱ πλεῖσται ἐξ αὐτῶν ἰδρῦθησαν ἢ ἀνεκαινίσθησαν ὑπὸ βασιλέων ἢ μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, ἐτύγχανον βασιλικῶν ἐπιχορηγήσεων καὶ ἀσπυδοσίας καὶ ἀνεγνωρίστη ἢ ἐπεκυρώθη τὸ αὐτεξούσιον αὐτῶν διὰ βασιλικῶν χρυσοβούλλων²⁹. Ὅμως οὔτε ἅπασαι αἱ αὐτοδέσποτοι μοναὶ εἶχον βασιλικὴν προέλευσιν οὔτε καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν τοιούτων μονῶν ὡς «βασιλικῶν» ἀπαντᾷ εἰς τὰς πηγὰς, τοῦλάχιστον μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων, ἀλλ' οὔτε καὶ ὑπὸ τὴν βασιλικὴν ἐποπτείαν καὶ προστασίαν εὕρισκοντο ἅπασαι.

Αἱ ὑπὸ βασιλέων ἢ μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἰδρυθεῖσαι αὐτοδέσποτοι μοναὶ ὄχι μόνον ἐτύγχανον μεγάλων δωρεῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπηλλάσσοντο παντὸς δασμοῦ³⁰. Εἰς πολλὰ βασιλικὰ χρυσόβουλλα ἀφορῶντα εἰς τοιαύτας μονὰς γίνεται ρητὴ μνεῖα τῆς παραχωρουμένης ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἀσπυδοσίας. Ἡ ἀπαλλαγὴ αὕτη ὑπῆρχεν εἰς τὴν λεγομένην «ἐξκουσσεία»³¹.

28. Migne P.G. τ. 99 στ. 1813-1823.

29. Μίλας, Τὸ ἐκκλ. δίκαιον σ. 958. Στεφανίδου, Ἐκκλ. Ἱστορία σ. 421.

30. Παναγιωτάκου, Σύστημα ἐκκλησιαστ. δικαίου τ. 4 σ. 309.

31. Ὁ Ἄμαντος (Ἱστορία Βυζ. Κράτους τ. 2 σ. 225) ματαίως ἀναζητεῖ εἰς ἄλλας περιπτώσεις τὴν χορήγησιν ἐξκουσσείας. Δὲν ἐχορηγεῖτο ἡ ἐξκουσσεία ὑπὸ τῶν βασιλέων μόνον εἰς τὰς τοιαύτας μονὰς, ἀλλ' ὑπῆρχεν «ἐν ταῖς ἔξω χώραις» καὶ ἡ «βασιλικὴ ἐξκουσσεία τῶν ἱερῶν» (Βαλσαμῶνος ἐρμηνεῖα τοῦ 15ου καν. τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου· ΡΠΣυν. τ. 2 σ. 621).

Αἱ πάσης φύσεως παροχαί καὶ ἡ ἀσυδοσία τῶν αὐτοδεσπότην μονῶν κατεχωροῦντο εἰς τὰ κητορικὰ αὐτῶν τυπικὰ καὶ εἰς τὰ αὐτοκρατορικὰ χρυσόβουλλα, τὰ ὅποια ἐξεδίδοντο ὑπὲρ αὐτῶν.

Αἱ μοναὶ αὐται, λόγῳ τῆς προνομιακῆς θέσεώς των, καθίστανται ἐξαιρετικῶς πλούσιαι καὶ ἰσχυραί³².

Ποῖοι λόγοι συνετέλεσαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ θεσμοῦ τῶν αὐτοδεσπότην μονῶν καταδεικνύεται ἐκ τῶν τυπικῶν τῶν μονῶν τούτων, ἰδίως δὲ τῆς ἐν Κων/λει μονῆς τοῦ ἁγίου Μάμαντος, ἀπόσπασμα τοῦ ὁποίου παρεθέσαμεν εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον. Αἱ μεγάλαι αὐθαιρέσιαι ἐπὶ τῶν μονῶν, τῶν παραχωρουμένων εἴτε διὰ δωρεᾶς εἴτε δι' ἐκδόσεως εἴτε δι' ἄλλης οἰασδήποτε δικαιοπραξίας, ἐδημιούργουν ἀντίρροπον στροφὴν τῶν μοναχῶν καὶ τῶν ζηλωτῶν τοῦ μοναχικοῦ βίου πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, αὐτοδιοικήσιν καὶ ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ πάσης ἐξωτερικῆς ἐξουσίας. Οὗτοι βλέποντες τὴν ἀθλιότητα, εἰς τὴν ὁποίαν περιήρχοντο διὰ τῶν δικαιοπραξιῶν αὐτῶν τὰ μοναστήρια, λόγῳ τῶν διαρπαγῶν τῆς ἰδιοκτησίας των, τὴν κατάπτωσιν τῶν ἡθῶν τῶν ἐν αὐτοῖς μοναχῶν, ὡς καὶ τὴν διάλυσιν πολλῶν ἐξ αὐτῶν, ὠδηγήθησαν εἰς τὴν τολμηρὰν καὶ ἀντικανονικὴν ἐνέργειαν νὰ ἀπαλλάξωσιν αὐτὰ ἐκ τῆς ἐξουσίας τῶν ἐπισκόπων, μητροπολιτῶν, πατριαρχῶν, οἱ ὅποιοι παρεχώρουν αὐτὰ. Οὕτω τὰ μοναστήρια, μακρὰν παντὸς ὑπολογισμοῦ ἀπὸ μέρους τῶν παραχωρούντων καὶ τῶν λαμβανόντων ταῦτα, θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπιτελέσωσι τὸν κατὰ Θεὸν προορισμὸν αὐτῶν.

Ἡ καθιερωθεῖσα ἐλευθερία τῶν τοιούτων μονῶν ἔπρεπε νὰ διατηρηθῆ διὰ παντός. Πρὸς τοῦτο τὰ τυπικὰ αὐτῶν ἀπηγόρευον τὴν ὑπαγωγὴν αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοσμικῶν προσώπων καὶ τῶν χαριστικαρίων, καθὼς ἐπίσης καὶ πᾶσαν ἐκ τῶν ἐν χρήσει τότε δικαιοπραξιῶν, ὡς ἦσαν ἡ δωρεά, ἡ ἐκδοσις, ἡ ἐμφύτευσις, ἡ ἀνταλλαγὴ, ἡ ἐφορεία, ἡ οἰκονομία, ἡ ἐπιτήρησις, ἡ πρόνοια κλπ. Δι' αὐτῶν ἐδεσμεύετο ἡ ἰδιοκτησία τῶν μονῶν καὶ ὠδηγοῦντο αὐταὶ εἰς τὴν ὑποτελείαν καὶ δουλείαν. Οἱ κητόρες τῶν τοιούτων μονῶν ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρονται ἡ ἰδιοκτησία αὐτῶν νὰ παραμείνη ἀδέσμευτος, ἵνα καὶ αἱ μοναὶ αὐτῶν διατηρηθῶσιν ἐλεύθεραι.

2. Ὑπὸ τὰ βασιλικὰ δίκαια.

Αἱ ἱστορικαὶ πηγαί, τὰς ὁποίας ἔχομεν, δὲν ἐπιτρέπουν νὰ καταλήξωμεν εἰς βέβαια συμπεράσματα περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ θεσμοῦ τῶν αὐτοδεσπότην μονῶν. Κρίνοντες ὅμως ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ θεσμοῦ τούτου πρὸς τὰς αὐθαιρέσιαι ἐπὶ τῶν παραχωρουμένων μονῶν, νομίζομεν ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν οὗτος νὰ ἔλαβε τὴν συγκεκριμένην ταύτην μορφήν τοῦ πρὸ τοῦ 10ου αἰῶνος. Ἡ μονὴ τῆς ἐν Ἄθῳ Λαύρας εἶναι ἡ ἀρχαιοτέρα ἐκ τῶν γνωστῶν μονῶν τῆς κατηγορίας ταύτης.

32. De Meester ξ. ἀ. σ. 104 ἐξ.

Ἡ μεγίστη καὶ καλλίστη αὕτη μονὴ τοῦ Ἁθω ιδρύθη τὸ 963 κατὰ προτροπὴν τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου Φωκᾶ ὑπὸ τοῦ φίλου του μοναχοῦ Ἀθανασίου τοῦ Τραπεζουντίου ἢ Ἀθωνίτου καὶ ἐπεχορηγήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου πλουσιώτατα. Ὑπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς Ἀθανασίου συνετάχθη τὸ τυπικὸν αὐτῆς (970), τὸ ὁποῖον φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «Τυπικὸν ἤτοι κανονικὸν τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἁθῷ»³³.

Εἰς τὸ τυπικὸν τοῦτο εἶναι φανερὰ ἡ ἐπίδρασις, τὴν ὁποίαν ἤσκησαν κατὰ τὴν σύνταξιν αὐτοῦ οἱ ἐν τῇ Διαθήκῃ τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου μοναχικοὶ κανόνες. Ὡς ὀρθῶς ὅμως τονίζεται, τὸ τυπικὸν τοῦτο δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ ἀρχαιότερος τύπος τῶν κτητορικῶν τυπικῶν. Τοῦτο δέ, διότι «περιέχει κυρίως μακρὰν διασάφησιν τοῦ ... εἰς τὸ μοναστήριον δοθέντος χρυσοβούλλου καὶ ἐξάγει πρὸ πάντων τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας τῆς μονῆς»³⁴. Ἐκ τοῦ τυπικοῦ τούτου πληροφοροῦμεθα ὅτι χρυσόβουλλον, ἐκδοθὲν παρὰ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ὑπὲρ τῆς μονῆς, ἀπηγόρευε μετὰ τὸν θάνατον τούτου τὴν διὰ δωρεᾶς παραχώρησιν τῆς μονῆς ταύτης εἰς κοσμικὸν ἢ ἐκκλησιαστικὸν πρόσωπον ἢ μοναχὸν καὶ τὴν ὑπαγωγὴν αὐτῆς ὑφ' ἑτέραν μονήν, ὥριζε δὲ «οὕτως ἐλευθέραν εἶναι καὶ αὐτοδέσποτον κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην τε καὶ διάταξιν»³⁵. Ὑπὸ τοῦ ἰδίου χρυσοβούλλου καθορίζοντο καὶ τὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς. Ὡς τοιοῦτον δὲ ὥριζε κατ' ἀρχὰς τὸν κτήτορα αὐτῆς Ἀθανάσιον, τὸν ὁποῖον καθίστα καὶ κύριον τῆς Λαύρας («δεσπόζουσαι τε μεθ' ἡμᾶς τὴν τοιαύτην Λαύραν»). Μετὰ δὲ τὴν τελευταίαν τοῦ Ἀθανασίου, ἐὰν μὲν ἔζη ὁ Νικηφόρος, αὐτὸς θὰ ἐγκαθίστα ὡς ἡγούμενον ἐκεῖνον τὸν μοναχὸν τῆς μονῆς, «ὄν ἂν ὁ αὐτὸς εὐλαβέστατος μοναχὸς Ἀθανάσιος τελευτῶν ἐπιτρέψειεν», ἐὰν δὲ εἶχε τελευτήσει, ἔδει νὰ προχειρισθῇ ἡγούμενος ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον θὰ ἐκλέξουν ἐν συνελεύσει οἱ μοναχοὶ τῆς Λαύρας καὶ τῶν ὑπ' αὐτὴν κελλίων. Ὁ ἡγούμενος ἔπρεπε νὰ εἶναι μοναχὸς τῆς Λαύρας οὐχὶ δὲ ξένης λαύρας ἢ μονῆς³⁶. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀθανάσιος, ὁ «πάντων ἔχων κυριό-

33. Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Γεδεῶν (Ὁ Ἁθῶς σ. 245-272), τοῦ Meyer (Haupturkunden σ. 102-122) καὶ τοῦ Χατζηιωάννου (Χρυσόβουλλα σ. 54-71) βλ. περὶ αὐτοῦ Κρουμβάχερ Ἱστορία Βυζ. λογοτεχνίας τ. 1 σ. 637, 641. Πετρακάκου, Τὸ μοναχ. πολίτευμα σ. 6-11, Γ. Σμυρνάκη, Τὸ Ἅγιον Ὄρος, Ἀθήναι 1903, σ. 28. Σωτηρίου, Τὸ Ἅγιον Ὄρος σ. 22 ἐξ. Οὐσπένσκη ΕΕΒΣπ. τ. 7 (1930) σ. 207. De Meester ἔ.δ. σ. 136. Γερομιχαλοῦ Ὁ μοναχ. βίος, «Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρὶς» (Θεολ. Σχολῆς Θεσσαλ.) σ. 5 (1960) σ. 42. Σχετικὴν βιβλιογραφίαν βλ. παρὰ Dölger, Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches, τ. 1, München 1924, σ. 90.

34. Κ ρ ο υ μ β ἄ χ ε ρ, Ἱστορία Βυζ. λογοτεχνίας τ. 1 σ. 637. Πετρακάκου, Τὸ μοναχ. πολίτευμα σ. 7.

35. Γ ε δ ε ῶ ν, Ὁ Ἁθῶς σ. 252. Ἀλεξ. Εὐμορφοπούλου, Ἡ ἐν Ἁθῷ ἱερὰ μονὴ Μεγίστη Λαύρα, «Ὁ ἐν Κων/πόλει Φιλολ. Σύλλογος» τ. 29 (1907) σ. 112. Χατζηιωάννου, Χρυσόβουλλα σ. 58. βλ. Στεφανίδου, Ἐκκλ. Ἱστορία σ. 422. Γερομιχαλοῦ, Ὁ μοναχικὸς βίος, «Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρὶς» (Θεολ. Σχολῆς Θεσσαλ.) τ. 5 (1960) σ. 45.

36. Γ ε δ ε ῶ ν, Ὁ Ἁθῶς σ. 252. Χατζηιωάννου, Χρυσόβουλλα σ. 58.

τητα), δὲν ἤθελε νὰ ἀφίση διάδοχόν του ἄνευ τῆς γνώμης τῶν ἀδελφῶν. Καί εἰς τὸ μέλλον δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπιζητήται ἄλλος καθηγούμενος τῆς μονῆς «παρ' ὃν ὁ προεστὼς καὶ πᾶσα ἡ τῶν προκριτωτέρων ἀδελφῶν λογὰς ἐγκρίνη καὶ ἐπιλέξῃται»³⁷. Ἐὰν δὲ συμβῆ νὰ τελευτήσῃ ὁ ἡγούμενος ἐκτὸς τῆς Λαύρας, γράφει ὁ Ἀθανάσιος, «τότε δὴ συνελεύσει καὶ διασκοπήσει καὶ ψήφῳ καὶ κρίσει τῶν εὐλαβεστέρων καὶ προεχόντων, ὡς εἴρηται, ἀδελφῶν, οὐδὲ γὰρ τοῖς πᾶσιν ἀπλῶς τὴν τοιαύτην κρίσιν καὶ ἐξουσίαν ἀφιέμεν, ἐπισκῆπτομεν καὶ διοριζόμεθα τὴν τοῦ καθηγουμένου γίνεσθαι ἐκλογὴν ἐξ αὐτῆς δηλονότι τῆς ἀδελφότητος καὶ οὐκ ἀπὸ ξένης». Ἡ ἐκλογὴ θὰ γίνηται ἐντὸς τῆς Λαύρας καὶ ὁ ἐκλεγόμενος ἡγούμενος πρέπει νὰ εἶναι μοναχὸς αὐτῆς³⁸. Κατ' ἐπανάληψιν τονίζει ὁ Ἀθανάσιος ὅτι ὁ τελευτῶν ἡγούμενος δέον «κατὰ διαδοχὴν καταλιμπάνειν διάδοχον αὐτοῦ... ἰκανώτατον καὶ ἐπιτηδειότατον». Τοῦτον δέ, τὸν ὁποῖον ὀρίζει ὁ τελευτῶν ἡγούμενος, ἐκλέγουν οἱ μοναχοί³⁹. Παρὰ ταῦτα ὅμως ὁ Ἀθανάσιος, ἀντὶ νὰ ὀρίσῃ διάδοχόν του ἡγούμενον, διώρισεν ἐπίτροπον, εἰς τὸν ὁποῖον μετεβίβασε τὸ δικαίωμα τοῦ διορισμοῦ ἡγουμένου⁴⁰. Οὕτως ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ (990)⁴¹ γράφει: «Τῷ δὲ ἐπιτρόπῳ μου... ἐντέλλομαι... μετὰ τῶν προκριτῶν ἀδελφῶν καὶ λογιωτέρων καὶ πνευματικωτέρων συμβουλευόμενος καὶ γυμνάζων ἐπὶ πολὺ καὶ βασανίζων τὰς τε γνώμας καὶ τὰς κρίσεις αὐτῶν τε καὶ τῶν λοιπῶν, προχειρίζετω καθηγούμενον... Μὴ ἔστωσαν δὲ οἱ ἀδελφοί, οὐς πρὸς συμβουλίαν μέλλει δέξασθαι ὁ ἐπίτροπος, πλείους τῶν πεντεκαίδεκα διὰ τὴν προβολὴν τοῦ καθηγουμένου, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἕλλατον»⁴².

Ἄξιον παρατηρήσεως κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἶναι ὅτι διὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ ἡγουμένου κατὰ μὲν τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Νικηφόρου ἀπαραίτητος εἶναι ἡ γνώμη τοῦ προκατόχου ἡγουμένου ἢ ἡ εὐρεῖα συμμετοχῆ τῶν μοναχῶν εἰς τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ, κατὰ δὲ τὸν Ἀθανάσιον ἡ γνώμη τοῦ προκατόχου ἡγουμένου καὶ τῶν προκριτῶν μοναχῶν.

Ὁ Ἀθανάσιος τονίζει εἰς τὸ Τυπικὸν αὐτοῦ τὸν λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον ἐζήτησε παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος νὰ ἐκλέγηται ὁ ἡγούμενος μετὰ τῶν μοναχῶν τῆς μονῆς. Οὗτος λέγει: «δι' οὐδὲν ἕτερον συμβουλευόμεν ἐκδεδῶσθαι παρὰ τοῦ τρισμάκαρος βασιλέως ἢ διὰ τὸ μὴ τὴν Λαύραν ὑπὸ τινος ἐτέρου προσώπου ὑποπεσεῖν· μήτε πατριάρχου, μήτε... (ἐξίτηλος λέξις) μήτε τινὸς

37. Meyer, Haupturkunden σ. 108. Χατζηιωάννου, Χρυσόβουλλα σ. 59. De Meester ξ. ἀ. σ. 217.

38. Αὐτόθι.

39. Χατζηιωάννου, Χρυσόβουλλα σ. 60, 61.

40. Πετρακάκου, Τὸ μοναχ. πολίτευμα σ. 64-65.

41. Ἐπιγράφεται «Ἡ διαθήκη τοῦ ὁσίου καὶ μακαρίτου πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου» Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Meyer (Haupturkunden σ. 122-130).

42. Meyer, Haupturkunden σ. 128. De Meester ξ. ἀ. σ. 218-219, 222-223.

ἄλλου προσώπου, παραδυναστεύοντος, εἴτε ἡγούμενον προχειρίζεσθαι, ἀλλ' εἶναι αὐτὴν αὐτοδέσποτον καὶ αὐτεξουσίον, ὡς ἔφαμεν· εἰ γὰρ ἀφείθη τοῦτο τὸ παρά τινος ξένου προσώπου προχειρίζεσθαι ἡγούμενον, ὑπὸ τὴν ἐκείνου ἂν ἐτέλεσεν ἐξουσίαν ἢ Λαύρα»⁴³.

Ἐπισημασθέντος ὅτι ὁ ἡγούμενος τῆς Λαύρας εἶχεν ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἐν αὐτῇ. «Μετὰ δὲ τὴν τοῦ ἡγουμένου προβολὴν καὶ ἀποκατάστασιν θέλω καὶ βούλομαι, λέγει ὁ Ἀθανάσιος, ἔχειν αὐτὸν πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ κυριότητα κατὰ πᾶσαν ὑπόθεσιν καὶ εἰς τὰ πνευματικά καὶ εἰς τὰ σωματικά, παρὰ μηδενὸς τῶν ἀπάντων περικοπτόμενον ἢ ἐμποδιζόμενον»⁴⁴. «Ἀπαντες οἱ μοναχοί, ὀρίζει οὗτος, «ἐν ὑποταγῇ εἶναι καὶ ὑφ' ἐνὶ ποιμένι ποιμαίνεσθαι τε καὶ προνοεῖσθαι διοριζόμεθα»⁴⁵.

Ἐπισημασθέντος ὅτι ὁ Νικηφόρος Φωκάς ἐξέδωκε τρία χρυσόβουλλα ὑπὲρ τῆς Λαύρας. Διὰ τοῦ τρίτου (964) ἐπικυροῖ τὰ δύο προηγούμενα καὶ ὀρίζει: «ἔτι δὲ μηδενὶ ἐξεῖναι τῶν ἀπάντων τὴν διάκρισιν ἢ τὴν ἀνάκρισιν ταύτης, εἰμὴ μόνον τῷ εὐσεβεῖ κράτει ἡμῶν»⁴⁶.

Ἐπισημασθέντος ὅτι ἡ μονὴ τῆς Λαύρας κατέστη λοιπὸν ὀργανισμὸς αὐτόνομος καὶ ἀνεξάρτητος. Εἰς τὰ συχνάκις ὅμως ἀνακύπτοντα ζητήματα καὶ τὰς ἐριδας μεταξὺ τῶν μοναχῶν αὐτῆς καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ Ἀθῶ ἐπενέβαινε μόνον ὁ αὐτοκράτωρ⁴⁷. Ἐπισημασθέντος ὅτι ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ὑφίστατο συνεχῶς, κατὰ διαδοχὴν καὶ ἀπ' εὐθείας, ὡς ἐφορεύουσα ἀρχὴ δι' ὀλόκληρον τὸν Ἀθῶ. Οὕτως ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς, ἐξ αἰτίας προκληθεισῶν ἐρίδων, ἐπενέβη εἰς τὰ τοῦ Ἀθῶνος, συνετάχθη δὲ τότε (971) ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ τυπικόν, τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστὸν καὶ μὲ τὸ ὄνομα «Τράγος»⁴⁸. Δυνάμει τούτου ἢ ἀνάκρισις, διόρθωσις καὶ ἐπιτίμησις ἀνατίθεται εἰς τὸν Πρῶτον τῶν ἡγουμένων τῶν μονῶν τοῦ Ἀθῶ⁴⁹. Οὗτος ὅμως δὲν ἔχει ἐξουσίαν ἄνευ συνελεύσεως τῶν λοιπῶν ἡγου-

43. Γεδών, Ὁ Ἀθῶς σ. 255. Meyer, Haupturkunden σ. 107. Χατζηιωάννου, Χρυσόβουλλα σ. 58. Βλ. Πετρακόπουλος, Τὸ μοναχ. πολιτεύμα σ. 63. De Meester μν. ξ. σ. 210-211, 213, 217, 222, 226, 234-235.

44. Διατύπωσις Ἀθανασίου (Meyer ξ. ἀ. σ. 129) De Meester ξ. ἀ. σ. 207.

45. Τυπικόν (Meyer ξ. ἀ. σ. 115).

46. Ἀλ. Λαυριώτου, Περὶ τοῦ ἐτυμολογικοῦ τῆς λέξεως «Λαύρα», Ἐκκλησιολογία τ. 12 (1893) σ. 40. Ἀλεξ. Εὐμορφοπούλου, Ἰὴ ἐν Ἀθῶ ἱερά μονὴ Μεγίστη Λαύρα, Ἄρθρον ἐν Κων/πόλει ἑλλην. Φιλολ. Σύλλογος τ. 29 (1907) σ. 112.

47. Σμυρνάκη, Τὸ Ἅγιον Ὄρος σ. 291 ἐξ.

48. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Meyer (Haupturkunden σ. 141-151) καὶ Σμυρνάκη (Τὸ Ἅγιον Ὄρος σ. 293-299). Βλ. Παναγιωτάκου, Ὁργάνωσις τοῦ μοναχ. πολιτεύματος ἐν Ἀθῶ Ὄρει Ἀθῶν, Ἀθήναι 1949, σ. 90 ἐξ. Τοῦ ἰδίου, Σύστημα ἐκκλησιολογ. δικαίου τ. 4. σ. 408 ἐξ.

49. Περὶ τοῦ Πρώτου βλ. Σμυρνάκη, Τὸ Ἅγιον Ὄρος σ. 301. Ἰωακ. Ἰβηρίτου, Ἀγιορειτικὴ πολιτεία, Ὁ Ἀθῶς τ. 1 (1921) σ. 7-9. Κτενῶ, Ὁ Πρῶτος τοῦ Ἀθῶ Ὄρους, ΕΕΒΣπ. τ. 6 (1929) σ. 233-281. De Meester μν. ξ. σ. 200. Στεφανίδου, Ἐκκλησιολογία τ. 421. Γερομιχαλοῦ, Ὁ μοναχ. βίος, Ἐπιστ. Ἐπετηρὶς (Θεολ. Σχολῆς Θεσσαλονίκης) τ. 5 (1960) σ. 45.

μένων τοῦ Ἄθω καὶ ἀποφάσεως αὐτῶν «ποιεῖν τι τῶν μὴ ἀρεσκόντων αὐτοῖς»⁵⁰. Διαμορφοῦται οὕτως ἐν Ἄθῳ ἰδιάζον διοικητικὸν σύστημα μοναχικῆς αὐτονομίας, ἡ ὁποία παρουσιάζει δύο μορφάς, ἥτοι τὸ ἐπὶ μέρους πολίτευμα τῆς μονῆς τῆς Λαύρας καὶ τὸν θεσμόν τοῦ Πρώτου.

Ἡ ἀβξήσις τῶν πάσης φύσεως αὐθαιρεσιῶν καὶ ἡ ἐξαθλίωσις τῶν διὰ δωρεᾶς παραχωρουμένων μοναστηρίων, ἰδίως ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου Β' τοῦ Βουλγαροκτόνου (976-1025) συνετέλεσαν εἰς τὴν διάδοσιν τῶν αὐτοδεσπότην ἢ ἐλευθέρων μονῶν. Πολλοὶ ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀθανασίου Ἰδρυσαν νέα μοναστήρια⁵¹. Πολλοὶ μοναί, αἱ ὁποῖαι ἰδρύνοντο ἔκτοτε ἢ ἀνασυνιστῶντο ἐπεδιώκετο ἢ ἀνακηρυχθῶσιν αὐτοδέσποτοι. Εἶναι ἀληθές ὅτι δὲν ἔχομεν ἄλλα τοιαῦτα τυπικὰ μονῶν τοῦ 10ου αἰῶνος, οὔτε καὶ σχετικὰ χρυσόβουλλα. Ἀπὸ τοῦ δευτέρου ὅμως ἡμίσεος τοῦ 11ου αἰῶνος διεσώθησαν ὀλίγα. Ἐξ αὐτῶν κυρίως παρακολουθοῦμεν τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τοῦ θεσμοῦ τῶν αὐτοδεσπότην μονῶν.

Ἐκ τῶν τελευταίων αὐτοκρατόρων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας ὁ Κων/νος Θ' ὁ Μονομάχος (1042-1055) ἰδρυσε μονάς, παρέσχε δωρεὰς καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτάς ἐλευθέρas, ὅπως τὴν Νέα ν Μονήν τῆς Χίου⁵². Περὶ τῆς μονῆς ταύτης διεσώθησαν διάφορα χρυσόβουλλα τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, καθορίζοντα τὴν προνομιακὴν θέσιν αὐτῆς. Οὕτω διὰ τοῦ πρώτου (1044) παραχωρεῖ τὰ κτήματα τῶν Καλοθηγιῶν, ὡς καὶ «ἐξκουσσεῖαν» εἰς τὴν μονήν⁵³. Δι' ἐτέρου (1045) ὀρίζει «περὶ τοῦ παρὰ μόνης τῆς βασιλικῆς μεγαλειότητος κρίνεσθαι τὴν μονήν»⁵⁴. Δι' ἄλλου χρυσοβούλλου αὐτοῦ (1049) θεσπίζει, ἵνα τελῶσιν οἱ ἀνά τὴν Χίον Ἑβραῖοι ὑπὸ τὴν μονήν ταύτην καὶ ἀπολαμβάνωσι καὶ οὗτοι ἐξκουσσεῖας, ἐπιτρέπει δὲ τὴν καθιέρωσιν τοῦ ναοῦ τῆς μονῆς καὶ τὴν χειροτονίαν τῶν κληρικῶν αὐτῆς ὑπὸ οἰουδήποτε ἀρχιερέως. Ἐν συνεχείᾳ λέγει ἐν αὐτῷ: «ἐλευθέραν εἶναι τὴν μονήν παντὸς ἀρχοντικοῦ καὶ ἱερατικοῦ προσώπου βουλόμεθα, κατὰ τὸ προγεγονὸς τῆς βασιλείας ἡμῶν χρυσόβουλλον»⁵⁵. Εἰς ἕτερον τέλος χρυσόβουλλον αὐτοῦ ὀρίζει «μὴ τινα ἐξόριστον

50. Meyer ε. ἀ. σ. 294.

51. Vasiliev, Ἱστορία Βυζ. κράτους σ. 418. Στεφανίδου, Ἐκκλ. Ἱστορία σ. 420.

52. Σγουροῦ Ἱστορία τῆς νήσου Χίου, Ἀθήναι 1937, σ. 74 ἐξ. Βλ. Dölger, Regesten τ. 2, σ. 5, 6. Ἀμάντου, Ἱστορία Βυζ. κράτους τ. 2, σ. 493.

53. Γεδεών, Ἐπικυρωτικὸν χρυσόβουλλον, «Ἐκκλ.σ. Ἀλήθεια» τ. 4 (1883) σ. 405-406. Κανελλάκη, Χριστιανικὰ ἀνάλεκτα σ. 545-549.

54. Σακελίωνοσ, Χρυσόβουλλα ἀνέκδοτα, «Πανδώρα» τ. 17 (1867) σ. 554. Γεδεών, Χρυσόβουλλον, «Ἐκκλ.σ. Ἀλήθεια» τ. 4 (1883) σ. 411-412. Κανελλάκη ἐ.ἀ. σ. 542-545.

55. Γεδεών, Χρυσόβουλλον, «Ἐκκλ.σ. Ἀλήθεια» τ. 4 (1883) σ. 412-413. Κανελλάκη, ἐ. ἀ. σ. 550-551.

πέμπεσθαι εἰς τὴν μονήν». Μεταξὺ ἄλλων ἀναγινώσκωμεν· «ἔφθασε μὲν ἤδη τὸ αὐτοδέσποτον δι' ἑτέρου χρυσοβούλλου λόγου χαρίσασθαι, ὥστε μὴ τινα δυνατῶς ἔχειν χειρὰς ἐπιβάλλειν ταύτῃ καὶ ὑπὸ τὴν ἰδίαν καθέλκειν αὐτὴν ἐξουσίαν». Ἀπαγορεύει δὲ τὴν εἴσοδον εἰς αὐτὴν εἰς πάντας τοὺς ἐπηρεαστὰς ἀπὸ τῶν ἀνωτέρων μέχρι τῶν κατωτέρων καὶ τὴν καθ' οἰονδήποτε τρόπον ὑποδούλωσιν ταύτης καὶ τῶν προκαθημένων αὐτῆς⁵⁶. Ἐντολῇ δὲ τοῦ αὐτοκράτορος Κων/τίνου Θ' συνετάχθη νέον τυπικόν, τὸ δεύτερον τυπικὸν τοῦ Ἁγίου Ὁρους (1046), τὸ ὁποῖον ἐπεκύρωσεν οὗτος διὰ χρυσοβούλλου αὐτοῦ⁵⁷. Τὸ τυπικὸν τοῦτο, διαφυλάττει τὸ ὑφιστάμενον ἐν ταῖς μοναῖς τοῦ Ἁγίου Ὁρους πολιτεύμα. Ὁ Κων/τίνος Μονομάχος λέγει εἰς χρυσόβουλλον αὐτοῦ: «οὐδὲν γὰρ ἢ βασιλεία μου νεώτερον καινισθῆναι βούλεται ἐπὶ τῷ ἁγίῳ τούτῳ Ὁρει, ἀλλὰ τοὺς παλαιοὺς θεσμοὺς καὶ τύπους φυλαχθῆναι καὶ κατὰ τὰς διατάξεις τῶν μακαριστῶν βασιλέων τὰ πάντα γενέσθαι⁵⁸. Καὶ ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνὸς (1081-1118) ἠνόησεν, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες, τὸ Ἁγιον Ὄρος, ἐπικυρώνων τὰ ὑπάρχοντα προνόμια ἐν αὐτῷ καὶ προσθέτων νέα τοιαῦτα⁵⁹. Εἰς ἐπιστολὰς του ὁ Ἀλέξιος πρὸς τὸν πατριάρχην Νικόλαον (1080-1111)⁶⁰ τονίζει κατ' ἐξοχὴν τὴν αὐτονομίαν ὀλοκλήρου τοῦ Ἁγίου Ὁρους, λέγων σχετικῶς: «Θεσπίζομεν οὖν τοίνυν καὶ ἡμεῖς εἶναι τὸ Ἁγιον Ὄρος ἐλεύθερον καὶ μηδεμίαν φορολογίαν ἢ ἐπήρειάν τινα ἔχειν τοὺς ἐν αὐτῷ μοναχοὺς ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, μνημονεύειν δὲ τῶν βασιλέων καὶ ὑπὲρ ὅλου τοῦ κόσμου ἀπερυσπιάστως εὐχεσθαι· καὶ διορίζομεν καὶ τοὺς ἐπαρχιῶν ἄρχοντας καὶ πλησιοχώρους, μηδεμίαν κοινωνίαν ἐχέτωσαν οἱ πολιτικοὶ ἄρχοντες ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὁρει. Ἄλλ' οὐδὲ ἐπίσκοπον ἐθέσπισαν, οὔτε μὴν θεσπίζομεν εἰς τὸ Ἁγιον Ὄρος... διὰ τὸ μὴ δεσμεύειν τὰς ἐκκλησίας καὶ ἐντολὰς διδόναι τοὺς πρεσβυτέρους καὶ ἐπιτιμᾶν αὐτούς, ἀλλὰ μίαν κεφαλὴν καὶ μίαν δεσποτείαν τὸν Πρῶτον ἐχειροτονήσαμεν καὶ ἡμεῖς καὶ ἐκεῖνοι· οἱ δὲ καταφρονούντες αὐτὸν ἔστωσαν ὑπὸ τὴν ἡμετέραν ἀγανάκτησιν»⁶¹. Ἐλεγε δὲ προσέτι πρὸς Ἁγιορείτας μοναχοὺς

56. Κανελλάκη ἔ. ἀ. σ. 555-557.

57. Meyer, Haupturkunden σ. 151-162. Σμυρνάκη, Τὸ Ἁγιον Ὄρος σ. 300-308.

58. Meyer, ἔ. ἀ. σ. 153. Σμυρνάκη, ἔ. ἀ. σ. 300-301.

59. Περὶ προνομίων τοῦ Ἁγ. Ὁρους βλ. Ἰωακ. Ἰβηρίτου, Ἁγιορειτικὴ πολιτεία, α' Ὁ Ἄθως» τ. 1 (1921) σ. 9-10.

60. Γεδεών, Ὁ Ἄθως σ. 105 ἐξ. Meyer ἔ. ἀ. σ. 172 ἐξ. Χατζηιωάννου, Χρυσόβουλλα σ. 24 ἐξ. Περὶ τῆς αὐθεντίας τῶν ἐπιστολῶν βλ. Πιτρακάκου, Τὸ μοναχ. πολιτεύμα σ. 33. Ἴδε προσέτι Οὐσπένσκη ἐν ΕΒΕΣπ. τ. 7 (1930) σ. 208. Chalandon, Essai σ. 290. Βλάχου, Ἡ χερσόνησος τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἄθω καὶ αἱ ἐν αὐτῇ μοναὶ καὶ οἱ μοναχοὶ πάλαι τε καὶ νῦν, Βόλος 1903, σ. 45. De Meester ἔ. ἀ. σ. 136. Παναγιωτάκου, Ἡ ὀργάνωσις τοῦ μοναχ. πολιτεύματος σ. 92.

61. Χατζηιωάννου, Χρυσόβουλλα σ. 31.

δ' Ἀλέξιος: «συμβουλευόμαι ὑμῖν, ἀπέλθετε εἰς τὸν ἀρχιμανδρίτην σας, ἐπειδὴ αὐτὸν σφραγίζουσιν οἱ θεϊότατοι βασιλεῖς Πρῶτον ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὁρει, ἵνα ἔχη τὴν ἐξουσίαν εἰς πάντα καὶ ἐπὶ πάντα»⁶².

Εἰς ἀπάντησιν δὲ τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου «ἐπὶ ὑπομνήσει τοῦ Πρώτου κϋρ Γαβριήλ» ἀναγινώσκομεν: «Ἀναγκαῖόν ἐστιν, ἵνα ἡ ἐλευθερία τοῦ Ὁρους φυλαχθῆ καὶ μηδέποτε ὑπὸ ἐνορίαν μητροπολίτου ἢ ἐπισκόπου γένηται». Εἰς αὐτὴν ὀρίζει· νὰ γίνωνται αἱ χειροτονίαι τῶν ἱερέων καὶ διακόνων κατὰ τὸν χρόνον τῶν συνάξεων ὑπὸ τοῦ πλησιεστέρου ἐπισκόπου, προσκαλουμένου ὑπὸ τοῦ Πρώτου⁶³. Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, ὑπερασπιζόμενος τὴν αὐτονομίαν τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἔγραφε καὶ πρὸς τὸν πατριάρχην Νικόλαον: «καὶ ἰδοὺ ἡ ἐντολή σου ἐξήλειψε τὸ Ἅγιον Ὄρος μὴ ὑποκείμενον τῇ σῆ ἐξουσίᾳ, ἀλλ' ὑπὸ τῶν βασιλέων κατὰ διαδοχὴν τοῦτο ἐθέσπισαν καὶ οὐχ ὑπὸ ἄλλης ἐξουσίας· ἀλλ' ὥρισαν ἐλεύθερον τοῦτο εἶναι ἀπὸ πάσης ἐπηρείας· ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἄρχοντας τῶν ἐπαρχιῶν μηδεμίαν μετοχὴν ἔχειν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὁρει»⁶⁴. Οὕτως ἀφηροῦντο ἐκ τῆς πατριαρχικῆς ἐξουσίας αἱ πατριαρχικαὶ μοναὶ τοῦ Ἄθω καὶ καθίσταντο ἐν τῷ συνόλω αὐτῶν ὄργανισμός αὐτόνομος καὶ ἀνεξάρτητος ἐκκλησιαστικῶς, ἐξηρητημένος δὲ πολιτικῶς μόνον ἐκ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐκάστη μονὴ ἔχουσα τὸν ἡγούμενον αὐτῆς, κατέστη ἐσωτερικῶς αὐτόνομος «πᾶσαι δὲ συνηνοῦντο δι' ἀντιπροσωπείας περὶ τὸν Πρῶτον, ἐδρεύοντα ἐν Καρυαῖς, συναποτελοῦσαι μοναστικὴν ὁμοσπονδίαν»⁶⁵. Ἡ τοιαύτη ἐν Ἁγίῳ Ὁρει αὐτονομία εἶναι ὅλως ἰδιάζουσα. Παραλλήλως πρὸς αὐτὴν ὑφίστατο καὶ ἡ κτητορικῶς δικαίω αὐτονομία τῆς μονῆς τῆς Λαύρας.

3. Μοναὶ ἐν τελευτῶς ἐλεύθεραι.

Οἱ ζηλωταὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου, βλέποντες ὅτι καὶ οἱ αὐτοκράτορες πολ-
λάκις ἀπὸ τοῦ Βασιλείου Β' καὶ ἔπειτα προέβαινον εἰς δωρεὰν μοναστηρίων,
ἐσκέφθησαν νὰ ἐμποδίσουν τὴν ὑπαγωγὴν τῶν αὐτοδεσπότην μονῶν ὑπὸ τὴν
βασιλικὴν ἐξουσίαν. Τοιοῦτοτρόπως αἱ τοιαῦται μοναὶ θὰ παρέμενον π α ν τ ε λ
ῶ ς ἐ λ ε ῖ θ ς α ι καὶ ἀνεξάρτητοι. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῆ
βασίμως ἐὰν ἡ ὡς ἄνω Νέα Μονὴ τῆς Χίου ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν μὴ
ὑποκειμένων εἰς βασιλικά δίκαια αὐτοδεσπότην μονῶν, διότι δὲν διεσώθη τὸ

62. Αὐτόθι.

63. Αὐτόθι σ. 41.

64. Meyer, Haupturkunden σ. 166. Χατζηιωάννου, Χρυσόβουλλα σ. 26-27. Chalandon, Essai σ. 290. Βλ. καὶ πινάκιον τοῦ πατρ. Νικόλαου πρὸς τὸν Ἀλέξιον Κομνηνὸν περὶ τῶν Ἁγιορειτῶν (Ὀδοπέσσυχη παρὰ ΕΕΒΣπ. τ. 8, 1931, σ. 72).

65. Χρ. Παπαδοπούλου, Ὁρθόδ. ἀνατ. ἐκκλησία, Ἀθήναι 1954, σ. 131-132. Βλ. Ferradu ἑ. ἄ. σ. 96. Σμυρνέση, τὸ Ἅγιον Ὄρος σ. 291 ἐξ. Στεφανίδου, Ἐκκλ. Ἱστορία σ. 420 ἐξ. Vasiliev, Ἱστορία Βυζ. αὐτοκρατορίας σ. 579, Ostrogorsky, Histoire σ. 395.

τυπικὸν αὐτῆς. Εἶναι ὅμως γεγονός ὅτι ἄλλαι αὐτοδέσποτοι μοναὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης παρουσιάζονται ἐντελῶς ἐλεύθεραι. Οὕτω τὸ τυπικὸν τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος⁶⁶ συντεταγμένον ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ κτήτορος αὐτῆς Παύλου (1054) ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Τιμοθέου, διαλαμβάνει χαρακτηριστικῶς τὰ ἑξῆς: «Ἐντελλόμεθα οὖν πᾶσιν, ἀπὸ Κυρίου Θεοῦ παντοκράτορος, ἐλευθέραν εἶναι τὴν ἁγίαν ταύτην μονὴν ἀπὸ πάντων, αὐτοδέσποτον τε καὶ ἰδιοδέσποτον καὶ μηδὲ τισιν ὑποκειμένην δικαίους, βασιλικοῖς τυχὸν ἢ ἐκκλησιαστικοῖς ἢ προσωπικοῖς, ἀλλ' ὑπὸ μόνῃς τῆς πανυμνήτου Θεοτόκου καὶ Εὐεργέτιδος... καὶ τοῦ καθηγουμενεύοντος ἐν αὐτῇ ἐφοραῖσθαι τε καὶ διθύνεσθαι καὶ κυβερναῖσθαι καὶ ἄγεσθαι, ἔτι γε μὴν καὶ τοῖς χρυσοβούλλοις τῶν αὐιδίμων βασιλέων, οἷς τὸ ἐλεύθερον καὶ πάσῃ ἐξουσίᾳ ἀκαταδούλωτον ὑμῖν ἐμπεδοῦται στερρότερον, ἀπερικλόνητον τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ ὅλον ἀπαρασάλευτόν τε καὶ ἀπαράτρεπτον ἔξετε». Ἐπισειεὶ δὲ ἀρὰς εἰς ἐκεῖνον ὅστις τυχὸν ἤθελεν ὑπαγάγει αὐτὴν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἄλλου, εἴτε βασιλεὺς εἶναι οὗτος εἴτε πατριάρχης εἴτε ἄλλος τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἢ συγκλητικῶν προσώπων⁶⁷.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ρωμανὸς ὁ Διογένης (1068-1071) διὰ χρυσοβούλλου αὐτοῦ ἐπικυροῖ πάντα τὰ χρυσοβούλλα τῆς Νέας Μονῆς Χίου, τὰ ὅποια θεοσπίζουσι τὸ «αὐτεξούσιον καὶ αὐτοδέσποτον» αὐτῆς καὶ ὀρίζει, ὅπως μὴ ὑπάγῃται αὐτῇ «δημοσιακοῖς δικαίους ἢ βασιλικῇ ἐξουσίᾳ»⁶⁸. Ὑπὲρ ταύτης ἐξεδόθη καὶ ἕτερον ἐπικυρωτικὸν χρυσοβούλλον τοῦ Μιχαὴλ Ζ' τοῦ Δούκα (1071-1078)⁶⁹.

Ἐναργῆ εἰκόνα τῆς αὐτονομίας τῶν τοιούτων μονῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης παρέχει τὸ κτητορικὸν τυπικὸν τῆς μονῆς τοῦ Πανοικτίρμονος, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται «ἐξαιρέτον ὑπόδειγμα τοῦ εἴδους τούτου διὰ τε τὴν τελειότητα καὶ τὴν σαφήνειαν αὐτοῦ»⁷⁰. Τοῦτο συντάχθη τὸ 1077 παρὰ τοῦ ἱστορικοῦ καὶ κτήτορος τῆς μονῆς Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου καὶ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν: «Διάταξις γενομένη παρὰ Μιχαὴλ πατρικίου ἀνθυπάτου κριτοῦ ἐπὶ τοῦ Ἱπποδρόμου καὶ τοῦ βήλου, τοῦ Ἀτταλειάτου, ἐπὶ τῷ παρ' αὐτοῦ συστάντι πτωχοκομείῳ καὶ τῷ μοναστηρίῳ...»⁷¹. Εἰς τοῦτο ἀναγιγνώσκωμεν μεταξὺ ἄλλων καὶ

66. Dmitrievskij, Τυπικά τ. 1 σ. 615-655. Pargoire, Le couvent de l' Evergétis, «Echos d' Orient» τ. 9 (1906) σ. 228-232, 366-377· τ. 10 (1907) σ. 259-263. Βλ. Κρουμβάχερ ἔ. ἀ. τ. 1 σ. 645. Delehaye, Deux typica σ. 5.

67. Dmitrievskij, Τυπικά τ. 1, σ. 630.

69. Κανελλάκη ἔ. ἀ. σ. 562-564.

70. Αὐτόθι σ. 564-565.

68. Κρουμβάχερ ἔ. ἀ. τ. 1, σ. 637.

71. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Σάθα (Μεσαιων. βιβλιοθ. τ. I, 1872, σ. 1-69) καὶ ἐν Acta τ. 5 σ. 293-327. Nissen, Die diataxis des Mischael Attaleiates von 1077 σ. 52 ἔξ. Κρουμβάχερ ἔ. ἀ. τ. I, σ. 548, 637, 641. Delehaye, Deux typica σ. 5. Vasiliev, Ἱστορία Βυζ. αὐτοκρατορίας σ. 460.

τὰ ἐξῆς: «Ἀποχωρεῖτωσαν ταύτης τῆς ἱερᾶς τοῦ πτωχοκομείου κτήσεως... καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἱερᾶς καὶ μοναχικῆς μάνδρας καὶ τῶν προσκεκυρωμένων αὐτοῖς πάντων καὶ βασιλεὺς ἅπας καὶ ἄρχων καὶ δυνάστης καὶ ὅσοι τοῦ ἱεροῦ βήματος καὶ τῆς ἀρχιερατικῆς τε καὶ ἱερατικῆς τάξεως καὶ πᾶς τις τῶν ἐν πολιτικοῖς καὶ ἀρχιερατικοῖς ἀναστρεφόμενων πράγμασιν, ὡς ἀνακειμένης Θεῷ τῆς τοιαύτης ὁμοῦ πάσης κτήσεως, ὡς ἀσυλίᾳ τετιμημένης». Ἐπισηεῖ δὲ ἀρὰς εἰς ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος θὰ μεταβάλῃ τὴν ἐν τῇ μονῇ κατάστασιν, θὰ καταστήσῃ αὐτὴν «ἀντὶ πενήτων καταλυτήριον δυνατῶν ἀνδρῶν» καὶ θὰ ἀφαιρέσῃ τι ἐκ τῶν ἀφιερωθέντων εἰς αὐτὴν κτημάτων καὶ ἱερῶν κειμηλίων. Ἐὰν δὲ κανεῖς παρὰ ταῦτα ἐπιχειρήσῃ νὰ πράξῃ τι καὶ καταδουλώσῃ αὐτὴν ἢ ἀκρωτηριάσῃ τὴν ἐλευθερίαν των εἴτε βασιλεὺς εἴτε ἄρχων ἢ αὐγούστα ἢ πατριάρχης ἢ ἀρχιερεὺς ἢ ἐπίσκοπος ἢ ἀρχιμανδρίτης ἢ προεστὼς τοῦ μοναστηρίου ἢ ἄλλος τις τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἢ ἀρχοντικῶν προσώπων ἢ νὰ ἐγκαταστήσῃ ἐφορείαν ἢ χαριστικάριον ἢ προνοητὴν ἐκτὸς ἐκείνων, τοὺς ὁποίους μνημονεύει, ἢ νὰ εἰσαγάγῃ τὸ ἀρχιερατικὸν μνημόσυνον ἢ τὸ δικαίωμα τῆς προχειρίσεως, θὰ εἶναι ὁ τοιοῦτος κατηραμένος. Ἐν τῷ ναῶ θὰ μνημονεύωσιν οἱ κληρικοὶ «πάσης ἐπισκοπῆς ὀρθοδόξων». Θέλει δὲ νὰ εἶναι «τὸ τε πτωχοκομεῖον καὶ τὸ ὑπ' αὐτὸ μοναστήριον αὐτοδέσποτα καὶ αὐτεξούσια» καὶ ὀρίζει οὐδεὶς νὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα εἴτε τὸ πτωχοκομεῖον εἴτε τὸ μοναστήριον «ἐκποιεῖσθαι μερικῶς ἢ καθόλου, κατὰ τινὰ τρόπον ἐκποιήσεως... ἢ κτῆμα αὐτῶν ἐκδιδόναι εἰς τὸ διηνεκές ἢ εἰς χρόνους ἢ ἀπὸ πρώτου εἰς πρῶτον ἢ κατὰ πρᾶσιν ἢ ἀνταλλαγὴν ἢ δωρεὰν ἢ ἐμφύτευσιν ἢ ἄλλην τινὰ αἰτίαν ἢ εἰς πρόσωπον προσκυροῦν αὐτὸ εἴτε εἰς βασιλικὸν εἴτε εἰς πατριαρχικὸν ἢ ἐκκλησιαστικὸν ἢ ἀρχοντικὸν ἢ ἰδιωτικὸν, καθ' οἷονδῆποτε πρόφασιν ἢ ἀφορμὴν». Ὅρίζει δὲ νὰ εἶναι ταῦτα «ἐλεύθερα καὶ ἡνωμένα καὶ αὐτοδέσποτα καὶ ἀνεκποίητα...»⁷². Κατὰ τὸ τυπικὸν ἔπρεπεν ἡ μονὴ νὰ ἀπολαύῃ «καὶ τῆς ἐκ τοῦ βασιλικοῦ χρυσοβούλλου ἐξκουσσείας»⁷³. Ὁ ἡγούμενος ἐκλέγεται «τῇ ἐπιλογῇ τῶν μοναχῶν». Τὸ τυπικὸν προβλέπει καὶ ἐν περιπτώσει διαφωνίας καὶ διχογνωμίας τῶν μοναχῶν κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἡγουμένου, τὸν τρόπον τῆς ἀναδείξεως αὐτοῦ διὰ κληρώσεως⁷⁴. Ἡ προχειρίσις τοῦ ἐκλεγέντος ἡγουμένου θὰ γίνηται παρὰ τῶν κληρονόμων τοῦ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου⁷⁵. Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω τυπικοῦ συμπεραίνομεν ὅτι δὲν ἦσαν μόνον βασιλεῖς οἱ κτήτορες αὐτοδεσπότην μονῶν, ἀλλὰ καὶ ἀξιωματοῦχοι, ὡς ὁ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτης.

Καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος Γ' ὁ Βοτανειάτης (1078-1081), θέλων νὰ γίνῃ δημοφιλής, ἔχε μόνον δῶρα, χρήματα καὶ ἀξιώματα διένειμεν εἰς διάφορα ἄτομα, ἀλλὰ καὶ δωρεάς, αὐτονομίαν καὶ ἀσυδοσίαν ἐχορήγει εἰς μονὰς⁷⁶.

72. Σάθ α, Μεσαιων. βιβλιοθ. τ. 1 σ. 38. Acta τ. 5 σ. 293, 299 ἐξ., 307.

73. Acta τ. 5 σ. 305.

74. Acta τ. 5 σ. 310. De Meester ξ. δ. σ. 211, 231.

75. Σάθ α, Μεσαιων. βιβλιοθ. τ. 1 σ. 28. De Meester ξ. δ. σ. 234.

76. Ἀμάντου, Ἱστορία Βυζ. κράτους τ. 2 σ. 252.

Οὗτος ἐπεκύρωσε τὰ προνόμια τῆς Νέας Μονῆς τῆς Χίου διὰ χρυσοβούλλου αὐτοῦ (1079). Ἀναφερόμενος εἰς τὰς δωρεὰς καὶ τὰ προνόμια, διὰ τῶν ὁποίων ἠνυπόθησαν οἱ μοναχοὶ αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Κων/τίνου Μονομάχου, λέγει: «πάντοθεν τούτοις προσέγευε τὸ ἀπερικλόνητον καὶ ἀμέριμνον, ἐπὶ τε τῇ αὐτοδεσπότῳ συστάσει τῆς κατ' αὐτοὺς σεβασμίας μονῆς καὶ τῇ ἀπολήψει τοῦ σολεμνίου...»⁷⁷. Δι' ἑτέρου ἐπικυρωτικοῦ ἐπίσης (1080) ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς μοναχοὺς τῆς μονῆς ταύτης, λέγει: «εὐρηκότες ἀπὸ τῶν προσόντων τῶν κατ' αὐτοὺς σεμνείῳ χρυσοβούλλων διαφόρων, αὐτοῦ τοῦ αἰοιδίμου βασιλέως τοῦ Μονομάχου καὶ τοῦ αὐτοῦ τοῦ τῆς βασιλείας μου ἐπικυρωτικοῦ, χαριζομένου πρὸ πάντων τὸ ἰδιοσύστατον τῇ μονῇ καὶ αὐτοδέσποτον καὶ ἐλεύθερον, εἴτα τὸ ἀνεπηρέαστον πανταχόθεν καὶ ἀβαρὲς καὶ τὸ μῆτε σιτήσεως πρὸς τινα τῶν κατὰ καιροὺς θεμιστευόντων κριτῶν...»⁷⁸.

Ἐκ τῆς διατυπώσεως καὶ τῶν δύο ὡς ἄνω χρυσοβούλλων περὶ τῆς Νέας Μονῆς ἀντιλαμβάνομεθα ὅτι δι' αὐτῶν ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος Γ' ἀπέβλεψεν εἰς τὴν διασφάλισιν τῶν προνομίων καὶ ἰδίως τῆς αὐτονομίας τῆς μονῆς. Προφανῶς δὲν εὐρίσκοντο ἐν ἀσφαλείᾳ οὔτε αἱ αὐτοδέσποτοι μοναὶ κατ' ἐκείνην τὴν ταραχώδη ἐποχὴν.

Εἰς τὸν ἴδιον σκοπὸν ἀπέβλεψε καὶ ἕτερον χρυσόβουλλον τοῦ αὐτοκράτορος τούτου (1079) περὶ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, κτισθείσης ἐν Στροβίλῳ ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Κωνσταντίνου Καβαλούρη. Δι' αὐτοῦ «θεσπίζει καὶ ἐγκελεύεται μένειν τὴν ρηθεῖσαν μονήν... αὐτοδέσποτον τε καὶ αὐτεξούσιον καθ' ἑαυτὴν ἀγομένην καὶ διευθυνομένην κατὰ τὸ μέλλον ἐπὶ ταύτῃ γενέσθαι παρὰ τῆς δηλωθείσης γυναικὸς τυπικόν, καὶ μῆτε ὑπὸ βασιλικὰ καὶ πατριαρχικὰ ἢ ἐπισκοπικὰ, μῆτε μὴν ὑπὸ τινα ἰδιωτικὰ καὶ συγγενικὰ δίκαια ἄγεσθαι πώποτε, ἀλλ' ἐλευθεριάζειν καθαρῶς καὶ πλουτεῖν τὸ αὐτοδέσποτον τε καὶ ἐλευθέριον, ἐξκουσσεύεσθαι τε ταύτην τὴν μονήν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ διαφέροντα ἀπὸ πάσης καὶ παντοίας ἐπηρείας τε καὶ κακώσεως...»⁷⁹.

Τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο ἀποβλέπει εἰς τὴν προστασίαν τῆς μονῆς καὶ ἐπικυρώνει συνάμα καὶ νομιμοποιεῖ τὸ τυπικόν τῆς κτητορίας αὐτῆς. Τοῦτο ρητῶς ἀναφέρει τὴν χορήγησιν «ἐξκουσσείας» εἰς τὴν μονήν. Ἐκ τῆς σχετικῆς δὲ διατυπώσεως γίνεται φανερόν ὅτι ἡ «ἐξκουσσεία» συνίστατο εἰς τὴν προστασίαν τῆς μονῆς καὶ τῆς ἰδιοκτησίας αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἐπηρεαζόντων καὶ δυναμένων νὰ προξενήσωσι (κακώσεις) εἰς αὐτήν. «Ὅτι δὲ ἡ ἐξκουσσεία δὲν εἶχεν ἀπλῶς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ πάσης φορολογίας, ὡς ὑποστηρί-

77. Σακκελίωτος, Ἐπικυρωτικὸν χρυσόβουλλον, «Πανδώρα» τ. 17 (1867) σ. 558. Acta τ. 5 σ. 8. Κανελλάκη ἔ. ἀ. σ. 578. Ζέπου, *jus Graecorum* τ. 1 σ. 643.

78. Κανελλάκη, Χιακὰ ἀνάλεκτα σ. 566 ἐξ. Ζέπου, *Jus Graecor.* τ. 1 σ. 644 ἐξ.

79. Acta τ. 6, σ. 19. Πετρακάκου, Τὸ μοναχ. πολίτευμα σ. 29. De Meester ἔ. ἀ. σ. 105.

ζεται⁸⁰, ἀλλ' ἐνεῖχε καὶ τὴν ἔννοϊαν τῆς προστασίας, καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ Λόγου τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἰωάννου, ὅστις λέγει ὅτι οἱ παραχωροῦντες τὰ μοναστήρια προφαρίζονται ὅτι «διὰ τὸ ἐξκουσσεῦσθαι ἀπὸ τῶν ἐπηρειῶν τοῦτο πράττουσιν». Ἀνασκευάζων τοῦτο ὁ ἴδιος λέγει «πτύσατε τοὺς ἐπιηραστάς καὶ ἐξκουσάτων χρεῖα οὐκ ἔστιν». Ἡ διὰ τῆς ἐξκουσσείας δὲ ἐπιδιωκομένη προστασία τῶν μονῶν ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς εἰσόδου ἐντὸς αὐτῶν τῶν κρατικῶν ὑπαλλήλων πρὸς ἄσκησιν τῆς δικαιοδοσίας αὐτῶν⁸¹, τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ πάσης φορολογίας κλπ.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν (1081-1185) διεδόθη περισσότερον ἢ συνήθεια ἰδρύσεως τοιούτων ἐλευθέρων μονῶν⁸², λόγῳ προφανῶς τῆς αὐξήσεως τῶν δωρεῶν μοναστηρίων καὶ τῶν ἀθαιρεσιῶν εἰς βάρος τῆς μοναστηριακῆς ἰδιοκτησίας. Οὕτω τὸ «τυπικὸν τὸ ἐκτεθὲν παρὰ τοῦ μεγάλου δομεστίκου τῆς Δύσεως κυροῦ Γρηγορίου Πακουριάνου πρὸς τὴν παρ' αὐτοῦ κτισθεῖσαν μονὴν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πετριτζονίτισης» (1083)⁸³ ὀρίζει περὶ τῶν «δωρηθέντων τῇ μονῇ ἀκινήτων, κινήτων τε καὶ αὐτοκινήτων τὸ ἐλεύθερον ἔχειν καὶ πάντῃ ἀκαταδούλωτων». Ἡ μονὴ θὰ ἔχη τὰ εἰσοδήματα τούτων ὡς αὐτεξούσιος καὶ οὐχὶ ὡς ὑποκειμένη εἰς βασιλικὴν ἢ πατριαρχικὴν ἢ μητροπολιτικὴν ἢ ἐπισκοπικὴν ἢ ἀρχοντικὴν ἢ ἄλλην τινὰ ἐξουσίαν συγγενοῦς αὐτοῦ καὶ μάλιστα ὡς ὑποχείριος τοῦ μητροπολίτου Φιλιππουπύλεως. Κατὰ τὰς ἐν τῷ καὶ τῆς μονῆς «συναπτὰς» δὲν θὰ μνημονεῦται ἰδιαιτέρως τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτου τούτου, ἀλλὰ μετὰ τῶν λοιπῶν ἀρχιεπισκόπων, ὅταν λέγῃται τὸ «ὑπὲρ πάσης ἐπισκοπῆς ὀρθοδόξων...». Ὁμοίως θὰ μνημονεύονται ἀδιακρίτως καὶ τὰ ὀνόματα τῶν κοσμικῶν παντοίων ἀρχοντικῶν προσώπων καὶ κεφαλῶν ἀπὸ μεγάλων καὶ ἕως μικρῶν, καθὼς καὶ ἐν τῷ εὐσεβεῖ χρυσοβούλλῳ λόγῳ ἀνατάττονται ἅπαντες⁸⁴. Ἡγούμενος τῆς μονῆς θὰ εἶναι ὁ κτήτωρ αὐτῆς, διάδοχος δὲ τούτου ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον θὰ ὀρίσῃ αὐτὸς «αἰρέσει καὶ μαρτυρίᾳ τῆς ἀδελφότητος». Ἐὰν ἄλλως ἀποθάνῃ πρὶν καταστήσῃ ἡγούμενον, τοῦτον ἐγκαθιστοῦν οἱ «κρείττονες, ἐνάρετοι καὶ γνησιώτεροι ἀδελφοί». Τοῦτο θὰ συνεχισθῇ καὶ εἰς τὸ μέλλον⁸⁵. Ἡ μονὴ αὕτη ἦτο Ἰβηρικὴ καὶ εὐρίσκειτο παρὰ τὴν Στενήμαχον⁸⁶.

80. Ἀμάντου, Ἱστορία Βυζ. κράτους τ. 2 σ. 225.

81. Vasiliev, Ἱστορία Βυζ. αυτοκρατορίας σ. 707.

82. Στεφανίδου, Ἑκκλ. Ἱστορία σ. 421.

83. L. Petit, *Typicon de Grégoire Pacourianos pour le Monastère de Pétritzos*, 1904, σ. 1-57. Βλ. Κρουμβάχερ ἔ. δ. τ. 1 σ. 637, 641 (ἔνθα σχετικὴ βιβλιογραφία). Oeconomus, *La vie religieuse* σ. 493. Delshaye, *Deux typica* σ. 5.

84. Petit ἔ. δ., σ. 15, 18.

85. Αὐτόθι σ. 17, 18. De Meester ἔ. δ. σ. 218, 223, 225, 235.

86. Περὶ τῆς μονῆς βλ. Petit μν. ἔ. σ. XIII. Κρουμβάχερ ἔ. δ. τ. I. σ. 637. Ν. Βέη, Ἐγκυκλ. Λεξ. Ἐλευθεροῦδάκη τ. 3 σ. 32 (λ. Βασκόβου μονή), ἐνθα σχετικὴ βιβλιογρ. Ἀμάντου, Ἱστορία Βυζ. κράτους τ. 2. σ. 284.

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ἀποσπάσματος γίνεται φανερόν ὅτι ἡ ἐλευθερία τῶν αὐτοδεσπότην μονῶν ἀνεφέρετο κυρίως εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτῶν. Ἡ ἔλλειψις δουλείας εἰς αὐτὴν συνίστα τὴν ἐλευθερίαν τῶν τοιοῦτων μονῶν. Τοῦτο συνάγεται καὶ ἐκ τῆς φράσεως τοῦ τυπικοῦ τούτου «περὶ τοῦ ἐλευθέρως διάγειν τὴν παρ' ἡμῶν κτισθεῖσαν ἀγίαν μονὴν ἀπὸ παντοίας εἰσπράξεως»⁸⁷.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Α' Κομνηνός (1081-1118) προέβαινε μὲν εἰς πολλὰς παραχωρήσεις μονῶν, παραλλήλως ὅμως ἀνεκέρυσεν ἄλλας αὐτοδεσπότες, πιθανώτατα διὰ τὴν ἐξευμενίαν τοῦς ζηλωτὰς τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ μετριάξῃ τὴν δυσἀρέσκειαν καὶ ἀναταραχὴν, τὴν ὁποίαν προεκάλει διὰ τῶν δωρεῶν του εἰς τοῦς μοναχοὺς. Γενικῶς δὲ ἡ πολιτικὴ τῶν Κομνηνῶν ἔναντι τῶν μονῶν δὲν ἦτο πολὺ συνεπής. Οὗτοι, ἂν καὶ εἶχον κηρυχθῆ κατὰ τῆς ἀβξήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἰδιοκτησίας, ὅμως ὑπῆρξαν πολλὰκις ἰδρυταὶ καὶ προστάται μονῶν⁸⁸. Οὕτως ὁ Ἀλέξιος Α' πολλαπλῶς ἠνόνησε τὸ Ἄγιον Ὄρος, ὡς εἶδομεν, διὰ χρυσοβούλλου δὲ αὐτοῦ (1085) ἀνεκέρυξε τὴν ἐν Στρουμνίτση μονὴν τῆς Θεοτόκου τῆς Ἐλεούσης αὐτοδέσποτον⁸⁹. Τὴν μονὴν ταύτην συνέστησε τότε ὁ ἐπίσκοπος «Στρουμπίτζης», ὥριζε δὲ περὶ αὐτῆς ὁ Ἀλέξιος: «πάσης ὑπερκειῖσθαι καινοτομίας τε καὶ κακώσεως καὶ μήτε στρατηγοῖς ἢ καστροφύλαξιν εἴτε προνοηταῖς ἢ ἐτέρω τινὶ τῶν ἀπάντων ἐξεῖναι ὑφ' ἑαυτὸν ταύτην ποιεῖσθαι καὶ τοῖς ὑπ' αὐτὴν ἐπήρειαν τινα καὶ καινοτομίαν ἐπάγειν· τὸ γὰρ αὐτοδέσποτον καὶ αὐτεξούσιον καὶ ἐλεύθερον χαριζόμεθα διὰ τῆσδε τῆς εὐσεβοῦς χρυσοβούλλου γραφῆς». Καὶ ἐὰν ἀκόμη εἰς βασιλικὸν τόπον ἔχη ἀνοικοδομηθῆ ὁ ναὸς τῆς μονῆς, οὔτε τότε θὰ ὑποταχθῆ εἰς τὰ βασιλικὰ ἢ πατριαρχικὰ δίκαια, οὔτε εἰς αὐτὸν τὸν ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας ἢ εἰς τὸν ἐπίσκοπον «Στρουμπίτζης» ἢ εἰς τοῦς ἐντοπίους ἄρχοντας καὶ χωρίτας ἢ εἰς ἕτερόν τινα, ἀλλ' εἰς μόνον τὸν ἡγουμένον. Παραχωρεῖ δὲ προσέτι ὁ Ἀλέξιος ἐξκουσσεῖαν εἰς τὴν μονὴν καὶ τὰ κτήματα αὐτῆς⁹⁰. Τὸ χρυσοβούλλου τοῦτο ἐπεκυρώθη δι' ἐτέρου τοῦ ἰδίου αὐτοκράτορος (1106)⁹¹. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ἐπεκύρωσεν ἐπίσης διὰ χρυσοβούλλου αὐτοῦ (1087) καὶ τὰ προνόμια τῆς αὐτοδεσπότης Νέας Μονῆς τῆς Χίου⁹². Οὗτος ἐνίσχυσε προσέτι τὸν ὄσιον Χριστόδουλον νὰ ἰδρύσῃ τὴν ἐν Πάτμῳ μονὴν τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἐπεχορήγησεν αὐτὴν καὶ ἀνεκέρυξεν ἀσύδοτον καὶ αὐτόνομον. Εἰς χρυσοβούλλον του (1088) ὥριζε

87. Petit ἔ. ἀ. σ. 14.

88. Vasiliev, Ἱστορία Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας σ. 579.

89. L. Petit, Le monastère de Notre-Dame de Pitié en Macédoine, «Investija» τ. 6 (1900) σ. 1-153.

90. Αὐτόθι σ. 25-27.

91. Αὐτόθι σ. 28-30.

92. Κανελλάκη, ἔ. ἀ. σ. 566.

περὶ τῆς Πάπμου «ἀβατον εἶναι τὴν νῆσον ταύτην παντάπασι» καὶ «ἐκκοπῆναι τὰ ἐπικείμενα ταύτῃ δημόσια τέλη, ὅσα καὶ οἷά εἰσι, ἐλευθέραν δὲ τὴν τοιαύτην νῆσον δωρηθῆναι αὐτῷ (τῷ Χριστοδούλῳ) καὶ πάσης ἀπηλλαγμένην σεκρετικῆς συζητήσεως». Ἡ δὲ μονή, ἡ ὁποία θὰ ἀνηγείρετο ἐν αὐτῇ «ἀτελῶς, ἀβαρῶς, κυρίως καὶ αὐθεντικῶς, ἀναφαιρέτως τε καὶ αἰωνίως... αὐτοδέσποτος καὶ αὐτεξούσιος μετὰ τῆς ὄλης νήσου διαμενεῖ ἔσαεί, καθ' ἑαυτὴν ἀγομένη καὶ διευθυνομένη κατὰ τὸ μέλλον ἐπὶ ταύτῃ γενέσθαι τυπικὸν καὶ τὴν διάταξιν παρὰ τοῦ δηλωθέντος εὐλαβοῦς μοναχοῦ Χριστοδοῦλου καὶ κητόρος καὶ οὔτε αὐτῆ, οὔτε τὰ ὑπ' αὐτὴν, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, οὔθ' ἡ νῆσος αὐτὴ ὑπὸ βασιλικὰ ἢ πατριαρχικὰ ἢ μητροπολιτικὰ ἢ ἐπίσκοπικὰ ἢ ἐκκλησιαστικὰ ἢ ὑπὸ τινὰ ἰδιωτικὰ ὑπαχθῆσεται ὅλως πρόσωπα· οὔτε μὴν ἐξόριστός τις πεμφθῆσεται πώποτε ἐν αὐτοῖς, ἀλλ' ἐλευθεριάσουσι καθαρῶς ἄχρι παντός αἰῶνος καὶ πλουτήσουσι διὰ τῆσδε τῆς εὐσεβοῦς χρυσοβούλλου γραφῆς τὸ αὐτοδέσποτον τε καὶ ἐλευθέριον, ἐξκουσσευθήσεται μέντοι ἢ τε ρηθεῖσα ἅπασα νῆσος καὶ αὐτὴ ἢ μονὴ μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὴν πάντων...»⁹³. Περὶ τῆς μονῆς ταύτης συνετάχθη καὶ Διάταξις ὑπὸ τοῦ ἁγίου Χριστοδοῦλου (1091), συμπληρωθεῖσα διὰ διαθήκης καὶ κωδικέλλου τοῦ ἔτους 1093.

Καὶ ἡ σύζυγος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Εἰρήνη Δούκαινα, ἴδρυσε καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτοδέσποτον τὴν ἐν Κων/πόλει⁹⁴ περιφημον γυναικειαν μονὴν τῆς Θεοτόκου τῆς Κεχαριτωμένης, ὅπως πληροφοροῦμεθα ἐκ τοῦ σωζομένου τυπικοῦ αὐτῆς (1118)⁹⁵. Ἐν αὐτῷ λέγει ἡ Εἰρήνη ὅτι ἐν ὁσφζῆ θὰ διοι-

93. Zachariaea Lingenthal, Jus Graeco-Romanum, pars 3, Lipsiae 1857, σ. 370-375. Acta τ. 6 σ. 46 ἐξ. Βλ. αὐτόθι σ. 59 ἐξ. Σακκελιανός, Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ καὶ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ νεωτέρου χρυσόβουλλα ἐκδιδόμενα, «Πανδώρα» τ. 15 (1865) σ. 546 ἐξ. Delehaye, Deux typica σ. 6. Ζέπου, Jus Graecor. τ. 1. σ. 317. Πετρακάκου, Τὸ μοναχ. πολίτευμα σ. 29-31. De Meester ἔ. ἀ. σ. 105. Ὁ Μανουὴλ Κομνηνός (1158) ἐπικυρώνων τὰ προνόμια τῆς μονῆς λέγει ὅτι ὁ Ἀλέξιος ὥρισεν αὐτὴν «ἐλευθέραν καὶ αὐτοδέσποτον καὶ παντὶ προσώπῳ πρακτόρων ἢ καὶ ἀναγραφῶν ἥμιστα βάσιμον...» (Acta τ. 6 σ. 110). Βλ. καὶ Κρουμβάχερ ἔ. ἀ. τ. 1 σ. 400, 637 ἐξ., 641 ἐξ. (ἐνθα σχετικὴ βιβλιογρ.) Chalandon, Essai σ. 289 ἐξ. Oeconomos, La vie religieuse σ. 142-152. Ostrogorsky, Histoire σ. 395.

94. Τῆς μονῆς δὲν ἀπομένει οὐδὲν ἐνθύμιον. Ἐν τούτοις εἶναι γνωστὸν ὅτι εὑρίσκετο ἐν Κων/πόλει καὶ μάλιστα πλησίον τῆς ἁγίας Ἀννης τοῦ Δευτέρου καὶ τῆς γυναικειᾶς μονῆς τοῦ ἁγίου Νικολάου δηλ. εἰς τὸ ὑψηλότερον μέρος τῆς κοιλιάδος, ἡ ὁποία ἐκ τῆς πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως ἀδύγει εἰς τὸ σημερινὸν «Μπαλάτι» (P. Janin, La géographie ecclesiastique de l'empire Byzantin, 4ème partie, τ. 3 Les églises et les monastères, Paris 1953, σ. 196-199. Τοῦ ἰδίου, Constantinople byzantine, Paris 1950, σ. 402.)

95. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Montfancon (Analecta Graeca σ. 129-298) καὶ ἐν Migne τ. 127 σ. 992-1127) Acta (τ. 5 σ. 327-391). Βλ. Κρουμβάχερ ἔ. ἀ. τ. I σ. 638, 642. Ch. Diehl, Figures Byzantines, 2ème serie σ. 67 ἐξ. Ferradu ἔ. ἀ. σ. 92, 95. Μίλας, Τὸ ἐκκλ. δίκαιον σ. 959. Oeconomos ἔ. ἀ. σ. 166-192. Delehaye ἔ. ἀ. σ. 6. Chalandon, Jean

κῆ τὴν μονὴν αὐτὴν ἢ ἰδίᾳ, μετὰ τὸν θάνατόν της δὲ ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος. Μετ' αὐτὸν ὅμως θέλει «ἐλευθέραν εἶναι καὶ αὐτοδέσποτον» καὶ ἀπεξενωμένην πάσης δεσποτείας, ἄνευ προσθήκης παντός δικαίου ἢ προνομίου, ἀλλὰ παντάπασιν οὖσαν ἐλευθέραν μένειν καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐφ' ἑαυτῆς διοικεῖσθαι». Αὕτη δὲν θὰ ὑπαχθῆ εἰς τὰ βασιλικά ἢ ἐκκλησιαστικά ἢ προσωπικά δίκαια, οὔτε κατὰ δωρεάν ἢ ἐπίδοσιν ἢ ἐφορείαν ἢ οἰκονομίαν ἢ ἐπιτήρησιν ἢ ἑτέραν τινὰ πρόφασιν εἰς οἰονδήποτε πρόσωπον οὔτε θὰ ἀφιερωθῆ εἰς μονὴν ἢ εὐαγῆ οἶκον ἢ ὀρφανοτροφεῖον ἢ ἕτερον σκερῆτον ἢ ξενῶνα. Θὰ κυβερνᾶται παρὰ τῆς ἡγουμένης αὐτῆς καὶ θὰ διοικῆται βάσει τοῦ τυπικοῦ τούτου. Ἐπισηεὶ δὲ ἀρὰς εἰς ἐκεῖνον ὅστις θὰ θελήσῃ νὰ τὴν ὑποδουλώσῃ καὶ νὰ τὴν θέσῃ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἄλλου, εἴτε βασιλεὺς εἶναι οὗτος εἴτε πατριάρχης ἢ ἄλλος ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἢ συγκλητικῶν ἢ ἀδελφῶν αὐτῆς⁹⁶. Ἡ ἐκλογὴ τῆς ἡγουμένης θὰ γίνηται ὑπὸ τῶν μοναχῶν αὐτῆς καὶ ἐν συνελύσει αὐτῶν, παρουσία καὶ τῆς κατὰ καιροὺς ἀντιλαμβανομένης τῆς μονῆς. Ἐν περιπτώσει δὲ διαφωνίας θὰ λύσῃ τὴν κρίσιν αὕτη, ἐκλέγουσα ἑνᾶρετον καὶ πνευματικὴν μοναχὴν ἐξ αὐτῆς τῆς μονῆς, ἐν ἀνάγκῃ δὲ καὶ ἐκ ξένης μονῆς⁹⁷.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκει καὶ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει περίφημος μονὴ τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ, τῆς ὁποίας ἰδρυτῆς ἦτο ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Κομνηνός (1136). Κατὰ τὸ τυπικὸν αὐτῆς⁹⁸ ἔδει αὕτη νὰ ἔχῃ «τὸ ἐλευθερὸν πάντη καὶ ἀκαταδούλωτον, ὑπὸ μηδεμίαν ἐξουσίαν τελοῦσα, μηδένα τὸν κυριεύοντα ἔχουσα, αὐτοδέσποτος, αὐτεξούσιος, ἑαυτῆς κυριεύουσα καὶ δεσπόζουσα, μὴ ὑπὸ ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν, μὴ ὑπὸ ἀνακτορικὴν ἐξουσίαν, μὴ ὑφ' ἑτέραν ἀρχοντικὴν ἐξουσίαν ταττομένη, μόνῃ τῶν ἑαυτῆς ἀντιποιουμένη καὶ πάντων ἐξουσιαστικῶς καὶ αὐθεντικῶς καταπολαύουσα, τῆς τοῦ ἀνεκποιήτου διαστίξεως φυλαττομένη ἐπιπάσι τοῖς ἀνατεθησομένοις αὐτῇ, εἴτε κτήματα εἶεν, εἴτε μοναστήρια εἴτε τινὰ δίκαια σωματικά ἢ ἀσώματα». Ἐν συνεχείᾳ λέγει περὶ τῆς μονῆς τὸ τυπικὸν αὐτῆς: «Περιέπεσθαι δὲ ταύτην καὶ διεκδικεῖσθαι βούλομαι καὶ συγκροτεῖσθαι πρῶτα μὲν παρὰ τοῦ περιποθῆτου μου υἱοῦ καὶ βασιλέως κυροῦ Ἀλεξίου, εἶτα καθεξῆς παρὰ τοῦ πρωτεύοντος ἑαυτοῦ γένους ἡμῶν οὐχ ἵνα τι τῆς μονῆς ἐκεῖνο τὸ παράπαν ἀποφέρωνται, ἀλλ' ἵνα τοὺς ἐξωθεν ἐπηρεαστάς ἀποκροῦνται⁹⁹.

Comnène σ. 24 ἐξ. Πετρακάκου, Τὸ μοναχ. πολιτεύμα σ. 31. De Meester ἐ. ἀ. σ. 106. Ἀμάντου, Ἱστορία Βυζ. κράτους τ. 2 σ. 282.

96. Migne PG τ. 127 στ. 1001, 1004. Acta τ. 5 σ. 332.

97. Acta τ. 5 σ. 340, 341. Hergès, Élection et disposition des Higoumenes, «Échos d' Orient» τ. 3 (1899-1900) σ. 47-48. De Meester ἐ. ἀ. σ. 219.

98. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Dmitrievskij (Τυπικὰ τ. I σ. 656-702). Βλ. Κρουμβάχερ ἐ. ἀ. τ. 1, σ. 638, 642 (ἔνθα σχετικὴ βιβλιογρ.).

99. Dmitrievskij ἐ. ἀ. σ. 700. Ἡ περικοπὴ τοῦ τυπικοῦ αὕτη δεικνύει ὅτι

Καὶ ἐκ τούτου καθίσταται φανερόν ὅτι ἡ ἐπὶ αὐτοδεσπότηου μονῆς ἐπιτήρησις τοῦ κτήτορος ἦ καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν προστασίαν αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἰσχυρῶν «ἐπηρεαστῶν» τῶν μονῶν.

Καὶ οἱ ἐπίσκοποι, ὡς κτήτορες μονῶν, ἐπεζήτουν νὰ καθιερώσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν. Ὁ Λέων, ἐπίσκοπος Ἀργους καὶ Ναυπλίου, εἰς ἡπόμνημα ἐπὶ τῇ γεγυνοῦσῃ παρ' αὐτοῦ νέᾳ μονῇ ἐπ' ὀνόματι τῆς ὑπεραγίας Θεοτοκου ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῆς Ἀρειαζ¹⁰⁰ συμπεριληφθὲν εἰς τὸ τυπικὸν τῆς μονῆς, ἔγραψε τὸ 1143: «Περὶ τοῦ ἐλευθέραν μένειν τὴν μονὴν καὶ τῶν κατὰ καιροὺς μνημοσύνων...». Θέλει καὶ εὐχεται, νὰ διαφυλαχθῇ διὰ παντὸς αὕτη «αὐτοκρατής», «ἀνετος» καὶ «ἀκαταδούλωτος» εἰς τοὺς βασιλεῖς, πατριάρχας, μητροπολίτας, ἀρχιεπισκόπους, ἐπισκόπους, ἀρχιμανδρίτας, ἡγουμένους, καὶ εἰς πάντας ἐν γένει τοὺς ἀνθρώπους καὶ εἰς τὰ μοναστήρια. Ἐπισεῖει δὲ ἀράς εἰς ἐκεῖνον ὅστις θὰ ἐτόλμα νὰ καταδουλώσῃ ἢ ἀκρωτηριάσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀδουλώτου, ἀδεσπότη καὶ «πάντη αὐτεξουσίου» μονῆς. Ἠγούμενος τῆς μονῆς γίνεται ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον θὰ ἐκλέξωσιν ἅπαντες ἢ οἱ περισσότεροι μοναχοὶ αὐτῆς «μηδεμιᾶς ἐτέρας ἐπισφραγίσεως τῆς τριαύτης προβολῆς δεομένης»¹⁰¹. Ὁ ἐπίσκοπος Λέων οὐδένα ἔφορον ἀφίνει εἰς τὴν μονὴν, τὴν ὁποίαν ἔδρυσε. Τὴν προστασίαν τῆς ἀναθέτει εἰς τὴν βοήθειαν μόνον τῆς Θεοτόκου.

Κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα προσέτι κατέστη αὐτόνομος καὶ ἡ ἐν Ἀθῶν μονῇ τοῦ Χελανδαρίου. Ὁ Ἀλέξιος Γ' Ἀγγελος διὰ χρυσοβούλλου αὐτοῦ (1198) κατόπιν αἰτήσεως τοῦ «μεγάλου Ζουπάνου τῆς Σερβίας» καὶ συμπεθέρου του Στεφάνου Νεεμάνια καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ράστκου, οἱ ὅποιοι ἐκάρησαν μοναχοὶ καὶ ἐγκατεβίουν εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἐν Ἀθῶν Βατοπεδίου, ἀνανεοῖ τὸν «πρότερον χρυσοβούλλον λόγον καὶ ἀποκαθιστᾷ ἐλευθέραν τὴν μονὴν τοῦ Χελανδαρίου τοῦ ψηφίζειν ἡγούμενον καὶ ἀνεξάρτητον τοῦ Πρώτου τοῦ Ὄρους», καθὼς καὶ πάντα τὰ κατὰ τὴν τοποθεσίαν τῶν Μηλεῶν περὶ τὴν μονὴν ὄντα, μὴ ὑποκειμένην δὲ «μήτε αὐτῷ τῷ Πρώτῳ τοῦ Ὄρους τοῦ Ἀθῶν μήτε τῷ καθηγουμένῳ τῆς μονῆς Βατοπεδίου, ἀλλ' αὐτοδέσποτον καὶ αὐτεξούσιον, καθὼς αἱ τῶν Ἰβήρων καὶ τῶν Ἀμαλφῶν μονῶν»¹⁰². Οὕτως αἱ ὡς ἄνω μοναὶ τοῦ Ἀγίου Ὄρους, μὴ ὑποκείμεναι εἰς

πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ ἡ μήτηρ τοῦ Ἀλεξίου Β' Κομνηνοῦ (1180-1183). Ἴσως πρόκειται περὶ μεταγενεστέρως προσθήκης.

100. Acta τ. 5 σ. 178-190. Βλ. Κρουμβάχερ ξ. ἀ. τ. 1 σ. 638, 642 (ἐνθα σχετικῆ βιβλιογρ.). Delehaye ξ. ἀ. σ. 6. Περὶ τῶν μονῶν τοῦ ἐπισκόπου Ἀργους Λέοντος βλ. Μ. Δαμπερνούδου, Ἡ ἁγία Μονὴ, «Ἀρμονία» τ. 8 (1902) σ. 479 ἐξ. Θ. Γιαννακοπούλου καὶ Χ. Παρασκευοπούλου, Ἀγιογραφία καὶ ἀγιογράφοι, Ἀθήναι 1959, σ. 21.

101. Acta τ. 5 σ. 187.

102. Σμυρνάκη, Τὸ Ἅγιον Ὄρος σ. 68. Τὸ εἰς τὴν Σλαβικὴν τυπικὸν τῆς μονῆς κατὰ τὸν Dmitrievskij εἶναι μεταφράσις τοῦ τυπικοῦ τῆς παρὰ τὴν Κων/πολιν μονῆς τῆς Βιβεργέντιδος (Μίλας, Τὸ ἐκκλ. δίκαιον σ. 931. Bees, Geschichtliche Forschungsresultate, «Byzant. Jahrbücher» τ. 3, 1922, σ. 389).

τὴν ἐξουσίαν τοῦ Πρώτου κατέστησαν ὀργανισμοὶ αὐτόνομοι, ὡς καὶ ἡ μονὴ τῆς Λαύρας.

Καὶ Βουλγαρικὸν προσέτι ἐλευθερωτικὸν χρυσόβουλλον (1395) ὀρίζει ἡ ἐν Ἐμμονῇ μονὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου νὰ διαμένῃ «ἀδιάσειστος, ἀπαράθραυστος, ἀενόχλητος καὶ ἀτάραχος ἀπὸ πάσης ἐπιρρείας βασιλικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἐξουσιαστικῆς»¹⁰³.

4. Αἱ αὐτοδέσποτοι μοναὶ ἀπὸ κανονικῆς ἀπόψεως.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων ἀποσπασμάτων τυπικῶν αὐτοδεσπότην μονῶν καθίσταται φανερόν ὅτι ὁ θεσμὸς οὗτος διεδόθη πολὺ ἰδίως ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν. Ἐπ' αὐτῶν πολλοὶ ἐκ τῶν μοναχῶν καὶ τῶν λοιπῶν ζηλωτῶν τοῦ μοναχικοῦ βίου, ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοσμικῶν, βλέποντες τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἀκμὴν τῶν μονῶν τούτων κατέστησαν θερμοὶ ὑποστηρικταὶ τοῦ θεσμοῦ αὐτοῦ. Ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωάννης (1089-1100) ἔλεγε· «σήμερον τὰ ἐλεύθερα (μοναστήρια) θάλλουσι καὶ ἐπιδιδόασι, τὰ δὲ δοῦλα καταλύονται»¹⁰⁴.

Ἀντιθέτως ὑπῆρχον πολλοὶ ἀνώτεροι καὶ διαπρεπεῖς κληρικοὶ πολέμιοι πολλῶν συνηθειῶν τῶν αὐτοδεσπότην μονῶν. Κυρίως δὲ οὗτοι ἐξεκίνουν ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι αἱ αὐτοδέσποτοι μοναὶ, ὡς ἀποβάλλουσαι τὴν ἀρχιερατικὴν ἐξουσίαν, ἦσαν ἀντικανονικαί. Ὁ κανονολόγος Βαλσαμῶν (τέλη 12ου αἰῶνος) ἐρμηνεύων τὸν 8ον κανόνα τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου λέγει σχετικῶς· «οἱ γοῦν σήμερον λέγοντες μοναχοὶ ἢ κληρικοὶ μὴ ὑποκειῖσθαι τῷ πατριάρχῃ ἢ τῷ ἐγκωρίῳ ἐπισκόπῳ, ὡς ἀπὸ ἐλευθέρων μονῆς ἢ ἐκκλησίας ὄντες, προβαλλόμενοι δῆθεν καὶ κτητορικῶν τυπικῶν διατάγματα, τί πρὸς ταῦτα ἀπολογήσονται; Πάντως οὐδέν. Κἂν γὰρ δομήτωρ τις μοναστηρίου ἢ ἐκκλησίας, ἐν τυπικῷ, ἢ διατάξει αὐτοῦ, διορίσῃται, μὴ ὑποκειῖσθαι τοῖς μοναχοῦς ἢ τοῖς κληρικοῖς τούτων τῷ κατὰ χώραν ἐπισκόπῳ, οὐκ εἰσακουσθήσεται, ἐν τοῖς θεοῖς καὶ ἱεροῖς κανόσιν ὑπεναντίως διαταξάμενος καὶ ἀνυπόστατα γράψας»¹⁰⁵. Ὁ ἴδιος ἐρμηνεύων τὸν 1ον κανόνα τῆς Πρωτοδευτέρας συνόδου λέγει, ὅτι ἠρώτησέ τις πῶς παρὰ τὴν διάταξιν τοῦ κανόνος τούτου οἱ κτήτορες τῶν μοναστηρίων συντάσσουν τυπικὰ καὶ ὄχι μόνον ἡγουμένους, ἀλλὰ καὶ ἐφόρους ἐγκαθιστῶσιν εἰς αὐτὰ καὶ ἐνίοτε ὀρίζουν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων μὴ κανονικῶν διατάξεων, νὰ μὴν εἰσέρχωνται εἰς αὐτὰ οἱ κατὰ χώραν ἐπίσκοποι; Εἰς ταῦτά τινες ἀπήντησαν ὅτι πάντα τὰ τοιαῦτα τυπικὰ εἶναι ἀνίσχυρα. Ἀνάγκη δὲ τὰ ἀφιερωθέντα εἰς τὸν Θεὸν μοναστήρια νὰ τελῶσιν ὑπὸ τὰ ἐπι-

103. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολ. σταχυολογίας τ. 1, Πέτρουπ. 1891, σ. 468 ἐξ. Πετρακάκου, Τὸ μοναχ. πολίτευμα σ. 31.

104. Migne PG. τ. 132 στ. 1137.

105. ΡΠΣυν. τ. 2 σ. 236.

σκοπικὰ δίκαια κατὰ τὴν διάταξιν τοῦ κανόνος τούτου. Ἄλλοι δὲ εἶπον ὅτι ταῦτα εἶναι ἐγκυρα, ἐφ' ὅσον συνετάχθησαν συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους καὶ τοὺς κανόνας. Κατ' ἄλλους δέ, τότε ταῦτα εἶναι ἰσχυρά, ὅταν πλὴν τούτου, τὸ νὰ ἔχωσι δηλ. συνταχθῆ συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους καὶ τοὺς κανόνας, ἐπεκυρώθησαν καὶ ὑπὸ βασιλικῆς χειρός. Κατὰ τὸν Βαλσαμῶνα δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον εἰς τὸν κτήτορα ἀκανόνιστα καὶ παράνομα διατάττεσθαι). Οἱ δὲ κατὰ τόπους ἐπίσκοποι, οἱ ὅποιοι ἐποπτεύουσι ἐὰν ἡ διοίκησις τῶν μοναστηρίων καλῶς διεξάγεται, δύνανται νὰ ἀντικαταστήσωσι τοὺς διεξάγοντας αὐτήν, ἐὰν αὕτη διενεργῆται κακῶς καὶ κατὰ τὰς διατάξεις τυπικῶν, αἱ ὅποια εἶναι παράνομοι καὶ ἀντικανονικαί¹⁰⁶. Ὁ Ματθαῖος Βλάσταρις λέγει εἰς τὸ Σύνταγμα αὐτοῦ (περὶ τὸ 1335) σχετικῶς πρὸς τὰς ἀντικανονικὰς διατάξεις τῶν κτητορικῶν τυπικῶν): «Ἀπὸ δὲ τῆς ρλ᾿ Ἰουστινιανείου νεαρᾶς γνοιόις ἄν, ὅτι τὰ γινόμενα παρὰ τῶν κτητόρων ἐν τοῖς μοναστηρίοις τυπικὰ στέργειν ὀφείλουσιν, εἰ μήπου τοῖς κανόσιν ἐναντιοῦνται· οὐ γὰρ ἕξεστιν αὐτοῖς ἀπείργειν τοὺς ἐγχωρίους ἐπισκόπους τῶν κανονικῶν δικαίων ἐν τοῖς παρ' αὐτῶν κτιζομένοις μοναστηρίοις»¹⁰⁷.

Κρίνοντες ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω νομίζομεν ὅτι ἡ ἴδρυσις αὐτοδεσπότην μονῶν καὶ ἡ, χάριν αὐτῶν, σύνταξις καὶ καθιέρωσις τυπικῶν, ἄνευ προηγουμένης ἀδείας τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου, πρὸ πάντων δὲ ἡ ἀποβολὴ ἐξ αὐτῶν τῆς ἐπισκοπικῆς ἐξουσίας εἶναι αἱ σπουδαιότεραι κανονικαὶ ἀποκλίσεις εἰς τὸν θεσμόν τῶν αὐτοδεσπότην μονῶν. Τὰ τυπικὰ δὲ αὐτῶν, ὡς ἐμποδιζόντα τὴν ἀσκήσιν τῆς ἐπισκοπικῆς ἐξουσίας, ἦσαν καὶ ταῦτα ἀντικανονικά.

Παρὰ ταῦτα ὅμως ὁ θεσμὸς τῶν ἐλευθέρων μονῶν ἐκράτησεν ἐπὶ πολὺ ἐν τῷ Βυζαντίῳ ὡς νόμιμος θεσμὸς καὶ τὰ τυπικὰ τῶν μονῶν αὐτῶν ἐθεωροῦντο νόμιμα, καθ' ὅσον ἦτο ὑπεγορευμένη εἰς αὐτὰ ἡ θέλησις τοῦ βασιλέως ἢ ἐτέρου τῶν περὶ αὐτὸν ἢ ἀρχιερέως τινός, ἢ δὲ ἐλευθερία αὐτῶν ἀνεγνωρίζετο διὰ βασιλικῶν χρυσοβούλλων καὶ πατριαρχικῶν σιγιλλίων. Ἀναμφιβόλως ἡ Ἐκκλησία ἐν προκειμένῳ ἤσκει τὴν ἀρχὴν τῆς οἰκονομίας, τὴν ὅποιαν προβλέπουσι διὰ τὰς περιπτώσεις αὐτὰς οἱ ἱεροὶ κανόνες. Ὁρθὴ δὲ ἀποδεικνύεται καὶ ἐν προκειμένῳ ἡ παρατήρησις ὅτι αἱ ἐκκλησία καὶ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ καὶ ἐν τῇ καθόλου πράξει, οὐχὶ σπανίως τὴν ἀρχὴν τῆς οἰκονομίας ἀσκοῦσα, ἐγνώριζε νὰ κάμπτη τὸ ἐνιαχοῦ ἀπολυταρχικὸν τῶν κανόνων, ἵνα διευκολύνῃ τὴν μετὰ τῆς πολιτείας ὁμαλὴν καὶ ἀγαθὴν συμβίωσιν»¹⁰⁸. Τοῦτο ἄλλως τε ἦτο ἀπολύτως σύμφωνον πρὸς τὰς τότε ἀντιλήψεις περὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ βασιλέως, ὅστις κατὰ τὸν Βαλσαμῶνα αὐτὸς νόμοις οὔτε κανόσιν ὑπόκειται, οὐδ' ἦτο ἡναγκασμένος ἀκολουθεῖν κανόνας»¹⁰⁹. Ἐκράτει δὲ ἡ πεποιθήσις

106. ΡΠΣυν. τ. 2 σ. 650-652.

107. Σύνταγμα κατὰ στοιχείον Μ' κεφ. ιε' (ΡΠΣυν. τ. 6 σ. 393).

108. Πετρακάκου, Τὸ μοναχ. πολίτευμα σ. 28.

109. ΡΠΣυν. τ. 3 σ. 349-350.

ὅτι «ἐπεὶ τῇ βασιλικῇ ἐξουσίᾳ ἀντιπίπτειν οὐ δεδυνήμεθα, τοῖς τυπουμένοις παρὰ βασιλέων ἐν τούτοις ἀκολουθεῖται καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ τάξις». Ἐφ' ὅσον δὲ ἔχει ἐπιτραπῆ ὑπὸ τοῦ 17ου κανόνος τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς συνόδου εἰς τοὺς βασιλεῖς «τὰ βουλευτέα αὐτοῖς περὶ ἐνοριῶν διατάττεσθαι, χάριν τῶν καινιζομένων ὑπὸ τούτων πόλεων, πολλῶ πλέον ἐπισκοπὴν εἰς μητρόπολιν τιμήσουσι καὶ προχειρίσεις ἡγουμενικὰς ὑποτυπώσουσι καὶ ἄλλα τινὰ τοιαῦτα ἐνδυνάμως προστάξουσιν»¹¹⁰.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ αὐτοκρατόρων ἀπεφεύγετο ἐπιμελῶς ἢ ἐπὶ ἀθετήσῃ τῶν ἱερῶν κανόνων ἀποβολῇ τῆς ἀρχιερατικῆς ἐξουσίας ἐκ τῶν μονῶν. Ἀπὸ τῶν Μακεδόνων ὅμως αὐτοκρατόρων καὶ ἔπειτα ἐθεσπίζοντο νόμοι, ἐξεδίδοντο χρυσόβουλλα καὶ καθιερώνοντο τυπικά καὶ ὑπὸ αὐτοκρατόρων ἀκόμη τὰ μάλιστα προσκειμένων πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, διὰ τῶν ὁποίων ἀπεβάλλετο παντελῶς ἡ ἀρχιερατικὴ ἐξουσία ἐκ τῶν μονῶν. Ἡ ἀπὸ μέρους τῆς Ἐκκλησίας ὅμως ἄσκησις τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας καὶ ἡ ἐκ μέρους τῶν αὐτοκρατόρων ἀθέτησις τῶν ἱερῶν κανόνων, ἡ ὁποία ἔφερον εἰς δύσκολον θέσιν τῆς Ἐκκλησίας, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραταθῇ. Ἡ ἀρχιερατικὴ ἐξουσία ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς ἐλεύθερας μονὰς. Ἐκ τῆς ὡς ἄνω ἐρμηνείας τοῦ Βαλσαμῶνος ἐπὶ τοῦ 1ου κανόνος τῆς Πρωτοδευτέρας συνόδου συνάγεται ὅτι πολλοὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν ἐθεώρουν τὰς τοιαύτας αὐτοδεσπότους μονὰς ὡς ἀντικανονικάς, καθόσον ἔλειπεν ἐξ αὐτῶν ἡ ἀρχιερατικὴ ἐξουσία. Πολλοὶ δὲ προσεπάθον νὰ ἐξεύρουν τρόπον συμβιβασμοῦ τῶν ἱερῶν κανόνων πρὸς τὸ κτητορικὸν δίκαιον, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησεν ἐν αὐταῖς ἡ χρῆσις. Τοῦτο ἐπετεύχθη διὰ τῆς εἰσαγωγῆς ἐντὸς τῶν ἐλευθέρων μονῶν τῶν ἀρχιερατικῶν ἢ ἐπισκοπικῶν δικαίων. Ἡ εἰσαγωγὴ τούτων εἰς τὰς αὐτοδεσπότους μονὰς ἀποτελεῖ σημαντικὸν σταθμὸν διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ θεσμοῦ τούτου καὶ συνιστᾷ νέαν περίοδον δι' αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ κατεπολεμήθη κυρίως ἡ ἐπικρατήσασα συνήθεια τῆς ἀποβολῆς τῆς ἀρχιερατικῆς ἐξουσίας ἐξ αὐτῶν, ὡς ἀντικανονικῇ, ἠναγκάσθησαν οἱ μοναχοὶ νὰ δεχθοῦν τὴν ἀλλαγὴν αὐτήν. Οὕτω δὲ αἱ αὐτοδέστοτοι μοναὶ εἰσῆρχοντο εἰς κανονικὴν ὁδόν.

5. Ἐπισκοπικὰ δίκαια ἐπὶ τῶν μονῶν.

Ἡ ἀρχιερατικὴ ἐξουσία ἐπὶ τῶν κατ' ἐνορίαν μοναστηρίων συνήθως ἦτο ἀπεριόριστος. Οἱ ἡγούμενοι τῶν ὑπὸ ἀρχιερατικὴν ἐξουσίαν μοναστηρίων ἐξελέγοντο καὶ προεβάλλοντο ὑπὸ τῶν οἰκείων ἀρχιερέων καὶ διώκουν

110. Βλ. ἐρμηνείας Ζωναρᾶ καὶ Βαλσαμῶνος εἰς τὸν 17ον κανόνα τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς συνόδου (ΠΠΣυν. τ. 2 σ. 260-261, 262). Ἴδε καὶ ὅσα λέγει ὁ Βαλσαμῶν περὶ τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος (ΠΠΣυν. τ. 4 σ. 544-545.) Vasiliev, Ἱστορία Βυζ. αὐτοκρατορίας σ. 577 ἐξ.

ἐξ ὀνόματος καὶ τῆ ἐντολῇ αὐτῶν. Ὁ οἰκεῖος ἀρχιερεὺς εἶχε προσέτι τὸ δικαίωμα τῆς μεταβιβάσεως τῶν ὑπὸ τὴν δεσποτικὴν ἐξουσίαν τοῦ μοναστηρίων εἴτε διὰ δωρεᾶς εἴτε δι' ἄλλης δικαιοπραξίας. Κατὰ τὸν 12ον ἄνω αἰῶνα ἀπαντῶμεν μοναστήρια, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ ἀρχιερατικὴ ἐξουσία ἦτο περιορισμένη εἰς τὰ λεγόμενα ἐπισκοπικὰ δίκαια. Τοιαῦτα μοναὶ ἦσαν αἰ κτητορικαί. Ὁ κανονολόγος Βαλσαμών (τέλος 12ου αἰῶνος) δίδει, ὡς συνήθως, πολυτίμους πληροφορίες καὶ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Οὗτος εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ 1ου κανόνος τῆς Πρωτοδευτέρας συνόδου, ὁ ὁποῖος ἀπαγορεύει τὴν ἰδρυσιν κτητορικοῦ μοναστηρίου καὶ τὴν ἐγκατάστασιν εἰς αὐτὸ ἡγουμένου, ἄνευ ἐγκρίσεως τοῦ οἰκείου ἐπίσκοπου, προβάλλει τὴν ἐξῆς ἐρώτησιν: Ἐὰν ὁ κανὼν οὗτος μὲ τὸ νὰ ὀρίζη νὰ ἔχη ὁ ἐπίσκοπος τοιαῦτα δίκαια ἐν τῷ κτισθέντι παρά τινος μοναστηρίου εἰς τὴν ἐνορίαν αὐτοῦ καὶ μὲ τὸ νὰ ἀπόκειται εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς ἐπισκοπῆς του τὸ βρέβιον, εἰς τὸ ὁποῖον εἶναι καταγεγραμμένη ἡ περιουσία, τὴν ὁποῖαν ἀφιερώνει ὁ κτήτωρ εἰς τὸ ἰδρῦμενον μοναστήριον, παραχωρῆ εἰς τὸν ἐπίσκοπον τὸ δικαίωμα νὰ μεταβιβάζη («παραπέμπει») τὸ μοναστήριον, ὅπου θέλει καὶ «ἀπλῶς κυριαρχικὸν δίκαιον ἔχειν ἐπ' αὐτῷ;» Νομίζω, λέγει ὁ Βαλσαμών, ὅτι ἐκ τοῦ κανόνος τούτου δὲν παρεχωρήθη εἰς τὸν ἐπίσκοπον τὸ δικαίωμα «κατεξουσιάζειν τοῦ μοναστηρίου, ὡς δεσποτικῶς διαφέροντος τῆ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ· ἀλλ' ἔχειν μόνον δίκαια ἐπισκοπικὰ ἐπ' αὐτῷ. Εἰσὶ δὲ ταῦτα· ἀνάκρισις τῶν ψυχικῶν σφαλμάτων, ἐπιτήρησις τῶν διοικούντων αὐτὸ (ἐνν. τὸ μοναστήριον), ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος τούτου (ἐνν. τοῦ ἀρχιερέως) καὶ σφραγὶς τοῦ ἡγουμένου». Οὕτω λοιπὸν «συντηρηθῆσεται ἡ μονὴ ἐλευθέρα καθ' ἑαυτὴν διεξαγομένη, ἀνεκποίητος καὶ ἀδώρητος· ὁ δὲ κατὰ χώραν ἀρχιερεὺς ἔξει ἐπ' αὐτῇ μόνον τὰ ρηθέντα ἐπισκοπικὰ δίκαια»¹¹¹.

Προφανῶς λοιπὸν γίνεται διάκρισις ἐνταῦθα τῆς ἐπισκοπικῆς διοικήσεως καὶ ἐξουσίας ἐπὶ τῶν μοναστηρίων. Εἰς ἄλλα μὲν αὕτη ἦτο ἀπόλυτος καὶ κυριαρχικῆ¹¹² εἰς ἄλλα δὲ περιορίζετο εἰς τὰ ἐπισκοπικὰ δίκαια. Ἐπίσης καὶ τὰ τελοῦντα ὑπὸ τὴν ἀρχιερατικὴν ἐξουσίαν μοναστήρια διακρίνονται εἰς τὰ ἀνήκοντα δεσποτικῶς εἰς αὐτὴν καὶ εἰς ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα ἴσχυον τὰ ἐπισκοπικὰ δίκαια. Τὰ τελευταία ταῦτα παραμένουν ἐλευθέρως, ἀνεκποίητα, ἀδώρητα καὶ αὐτοδιοικοῦνται.

Περὶ τῶν ἐπισκοπικῶν ἢ ἀρχιερατικῶν ἢ ἐνοριακῶν ἢ κανονικῶν δι-

111. ΡΠΣυν. τ. 2 σ. 651-652.

112. Εἰς τὰ μητροπολιτικὰ μοναστήρια τῆς κατηγορίας ταύτης ἀναφέρεται καὶ ὁ Νικήτας Θεσσαλονίκης (12ος αἰὼν) εἰς τὰς κανονικὰς «Ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις» αὐτοῦ, ὁμιλῶν περὶ «δεσποτικῶς ὑπάρχοντος μοναστηρίου» ὑπὸ μητρόπολιν, περὶ μοναστηρίου χρησιμοποιοιμένου ὡς «ἐνδιαιτήματος» τοῦ μητροπολίτου καὶ τέλος περὶ μοναστηρίου, αἱ πρόσδοι τοῦ ὁποῖου «εἰσοδιάζονται» εἰς τὴν μητρόπολιν, πράγμα τὸ ὁποῖον συχνακίς ἐγένετο (ΡΠΣυν. τ. 5 σ. 383).

καίων ἐπὶ τῶν μονῶν πληροφορούμεθα ἐκ πολλῶν πηγῶν. Περιορίζομεν ὅμως τὴν ἐξέτασιν αὐτῶν εἰς ἐλαχίστας. Συνοδικὴ ἀπόφασις κατὰ τὴν ἰδίαν περίπου ἐποχὴν, ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Γεωργίου Ξιφιλίνου (1197), «Περὶ ἐνοριακῶν δικαίων» τονίζει ἰδιαιτέρως τὸ ἀρχιερατικὸν μνημόσυνον ἐντὸς τῶν μονῶν καὶ τὸ ὑπὸ τῶν μονῶν «διδόμενον συνήθως κανονικὸν τοῖς ἀρχιερεῦσιν»¹¹³. Ταῦτα σαφῶς καθορίζονται ἐπίσης καὶ εἰς σιγίλλιον τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ Β' (1232)¹¹⁴. Εἶναι δὲ κατ' αὐτὸ τὰ πατριαρχικὰ δίκαια τὰ ἐξῆς: ἡ «σφραγίς (=χειροθεσία) τοῦ ἡγουμένου, ἡ ἀνάκρισις τῶν ψυχικῶν σφαλμάτων, αἱ χειροτονίαι, ἡ «ἀναφορά» τοῦ ὀνόματος τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου (=τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ), ἡ «ἐνδοσις καὶ ἡ κάλυσις τῶν συναλλαγμάτων» (=ἡ ἔγκρισις τῶν πράξεων), ἡ «ἀπαίτησις τῶν κανονικῶν εἰσφορῶν» ἢ τῶν «συνήθων κανονικῶν» καὶ «εἴ τι ἄλλο προνόμιον ἐπισκοπικόν». Ἄλλὰ καὶ «Σημείωμα» τοῦ ἰδίου πατριάρχου (1235) ἀναφέρεται εἰς τὴν διεξαγωγὴν «τῶν ἐπισκοπικῶν δικαίων» ἐν ταῖς μοναῖς ὑπὸ τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου καὶ εἰς τὴν διοίκησιν αὐτῶν «κατὰ τὴν κανονικὴν ὑποτύπωσιν». Ἰδιαιτέρως δὲ τοῦτο ἀναφέρει ἐκ τῶν δικαίων τὸ μνημόσυνον τοῦ ἐπισκόπου καὶ τὴν «προχείρισιν» ἢ «σφραγίδα» τοῦ ἡγουμένου¹¹⁵. Καὶ εἰς συνοδικὴν ἀπόφασιν (1331) ἀναφερομένην εἰς μοναστήρια τῆς μητροπόλεως Μηθύμνης¹¹⁶ συνιστᾶται ἡ διατήρησις τῶν ἐπ' αὐτῶν «κανονικῶν δικαίων» τοῦ οἰκείου μητροπολίτου καὶ ὡς τοιαῦτα μνημονεύονται «ἡ ἀναφορὰ δηλ. ἡ μνήμη τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἡ τῶν ψυχῶν ἀνάκρισις καὶ τὸ τεταγμένον κανονικόν, ὡσαύτως καὶ εἴ τι ἄλλο σύνηθες εἶη δίδοσθαι παρ' αὐτῶν τῷ μέρει τῆς ἐκκλησίας».

Τὰ ὡς ἄνω ἐπισκοπικὰ δίκαια ἀναφέρονται εἰς τὰς ὑπὸ τὴν ἀρχιερατικὴν ἐξουσίαν μονάς. Φαίνεται δὲ ὅτι ταῦτα εἰσῆχθησαν κατ' ἀρχὰς εἰς ὄρισμένης κατηγορίας τοιούτων μονῶν καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἐγενικεύετο ἡ εἰσαγωγή των, μάλιστα δὲ εἰς τὰς πατριαρχικὰς μονάς.

Τὰ ἐπισκοπικὰ ταῦτα δίκαια ἤρχισαν νὰ εἰσάγωνται καὶ εἰς τὰς αὐτοδеспότους μονάς κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα. Δι' αὐτὰς ὅμως δὲν ἴσχυσαν ἅπαντα. Συχνάκις μνημονεύονται ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἡ ἀνάκρισις καὶ διόρθωσις τῶν ψυχικῶν σφαλμάτων τῶν μοναχῶν, τὸ μνημόσυνον τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχιερέως καὶ ἡ χειροθεσία τοῦ ἡγουμένου αὐτῶν, σπανιώτερον δὲ ἡ καταβολὴ εἰς τὸν ἀρχιερέα τοῦ ἐτήσιου κανονικοῦ δικαιώματος. Αἱ χειροτονίαι δὲν μνημονεύονται μεταξὺ τῶν ἐπισκοπικῶν δικαίων, τὰ ὅποια εἰσῆχθησαν εἰς τὰς ἐλεύθερας μονάς, διότι αὐταὶ ἦσαν ἀνεκαθεν ἀναφαίρετον ἀρχιερατικὸν δικαίωμα, ἰσχυρὸν δι' ὅλας τὰς κατηγορίας τῶν μονῶν. Ἐπίσης δὲν μνημονεύεται μετὰ

113. ΡΠΣυν. τ. 5 σ. 101-102.

114. ΡΠΣυν. τ. 5 σ. 110-112.

115. ΡΠΣυν. τ. 5 σ. 106 ἐξ.

116. Acta τ. 1 σ. 164-167.

τῶν λοιπῶν τὸ δίκαιον τῆς ἐποπτείας τῆς διοικήσεως, τὸ ὅποῖον διατυπώνεται ὡς «ἐπιτήρησις τῶν διοικούντων» τὴν μὴν ὑπὸ τοῦ Βαλσαμῶνος καὶ ὡς «ἐνδοσις καὶ κάλυσις τῶν συναλλαγμάτων» ὑπὸ τοῦ σιγιλίου τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ Β' (1232)¹¹⁷. Προφανῶς ὁ κατ' ἐνορίαν ἀρχιερεὺς δὲν ἀπετέλει τὴν ἐποπτεύουσαν διοικητικὴν ἀρχὴν διὰ τὰς αὐτοδεσπότης μονάς, ἐπομένως δὲν ὑπεβάλλοντο πρὸς ἐγκρισιν αἱ ἀποφάσεις τοῦ ἡγουμένου εἰς αὐτόν, οὐδ' εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐλέγχου τῆς διοικήσεως αὐτοῦ, ὡς εἰς τὰς λοιπὰς μονάς. Αἱ αὐτοδέσποτοι λοιπὸν μοναὶ διετήρησαν τὴν πλήρη αὐτοδιοίκησίν των καὶ μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν ἐπισκοπικῶν δικαίων εἰς αὐτάς.

Οὕτως ἡ ἐπισκοπικὴ ἐξουσία ἐπὶ τῶν αὐτοδεσπότην μονῶν, εἰσαχθεῖσα ἐν μέρει, περιοριζέτο εἰς τὰ τρία κυρίως, ὡς ἄνω, δίκαια. Ἡ εἰσαγωγὴ δὲ τῆς περιορισμένης ἐπισκοπικῆς ἐξουσίας εἰς τὰς μονάς αὐτάς ἐγένετο σὺν τῷ χρόνῳ. Κατ' ἀρχὰς εἰσῆχθη τὸ δίκαιον τῆς ἀνακρίσεως τῶν ψυχικῶν σφαλμάτων τῶν μοναχῶν καὶ ἴσχυσε δι' ὅλας τὰς μονάς. Ἐπειτα εἰσῆχθησαν μεμονωμένως τὰ δίκαια τοῦ ἀρχιερατικοῦ μνημοσύνου καὶ τῆς προχειρίσεως τοῦ ἡγουμένου. Τὰ τελευταῖα ταῦτα δὲν εἰσῆχθησαν συγχρόνως εἰς τὰς αὐτοδεσπότης μονάς. Καὶ τὰ τρία ὁμοῦ ἐπισκοπικὰ δίκαια παρουσιάζονται εἰς ἐλευθέρας μονάς κατὰ τὸ τέλος τοῦ 12ου αἰῶνος.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω λοιπὸν τὰ ἐπισκοπικὰ δίκαια εἰσῆχθησαν καὶ εἰς τὰς ὑπὸ ἀρχιερατικὴν ἐξουσίαν μονάς καὶ εἰς τὰς αὐτοδεσπότης. Διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τούτων εἰς τὰς πατριαρχικὰς μητροπολιτικὰς καὶ ἐπισκοπικὰς μονάς ἡ Ἐκκλησία ἐπέδωξε νὰ περιορίσῃ τὴν ἀπεριόριστον καὶ δεσποτικὴν ἐξουσίαν τῶν ἀρχιερέων ἐπ' αὐτῶν, οὕτω δὲ νὰ ἐμποδίσῃ τὰς διὰ δωρεᾶς παραχωρήσεις τῶν μονῶν, εἰς τὰς ὁποίας εἰσάγονται ταῦτα, εἰς δὲ τὰς αὐτοδεσπότης ἀπέβλεψεν εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς ἀπολύτου αὐτονομίας καὶ ἐλευθερίας αὐτῶν. Ἐπομένως τὰ ἐπισκοπικὰ δίκαια ἦσαν ὁ κανονικὸς χαλινὸς εἰς τὰς ὑπερβασίας, αἱ ὁποῖαι παρετηροῦντο τότε εἰς ὅλας τὰς κατηγορίας τῶν μοναστηρίων.

Τὰ ἐπισκοπικὰ δίκαια ἀσκούμενα ὑπὸ τοῦ πατριάρχου ὀνομάζονται πατριαρχικὰ δίκαια, ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου δὲ μητροπολιτικά. Ἐκ τῶν αὐτοδεσπότην μονῶν, ὑπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος καὶ ἔπειτα, ἄλλαι μὲν εἰσάγουσιν τὰ πατριαρχικὰ καὶ ἄλλαι τὰ μητροπολιτικά δίκαια.

6. Πατριαρχικαὶ ἐλευθεραὶ μοναὶ.

Αἱ ἀναφερόμεναι ἔριδες εἰς τὰς αὐτοδεσπότης μονάς μετὰξὺ τῶν αὐτο-

117. Ἡ ἐπιτήρησις τῆς διοικήσεως τῶν μοναστηρίων δὲν εἶναι ἀρχὴ εἰσαγομένη τὸ πρῶτον διὰ τῶν ἐπισκοπικῶν δικαίων. Ὁ Βαλσαμῶν πληροφορεῖ ὅτι τὰ Βασιλικά (5ον βιβλίον 3ος τίτλος 7ον κεφάλαιον) διαλαμβάνον: «Τῶν κατὰ τὸν ἐπισκόπον ἐποπτευόντων, εἰ καλῶς ἡ διοίκησις προβαίνει καὶ εἰ εὐρωσὶ μὴ χρηστὰς ὄντας τοὺς διοικητὰς ἄδειαν ἐχόντων ἄνευ ζημίας ἄλλους ἀντὶ τούτων ἐπιτηδεῖους ποιεῖν...» (ΡΠΣυν. τ. 2 σ. 651).

διοικουμένων μοναχῶν καὶ αἱ λοιπαὶ παρεκτροπαὶ αὐτῶν ἔπεισαν τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον Α΄ Κομνηνὸν ὅτι ἔπρεπε νὰ εἰσαγάγῃ καὶ εἰς αὐτάς, εἰς πολὺ περιορισμένην ἔκτασιν, τὴν ἀρχιερατικὴν ἐξουσίαν. Οὕτως παρεχώρησεν εἰς τὸν πατριάρχην τὸ δικαίωμα νὰ εἰσέρχεται ἐντὸς αὐτῶν πρὸς διενέργειαν ἀνακρίσεων. Ἡ 37ῃ νεαρὰ αὐτοῦ (1082 ἢ 1097 ἢ 1112) διαλαμβάνει «τὴν ἐπιτήρησιν καὶ διόρθωσιν τῶν ψυχικῶν σφαλμάτων ἀναμφίβολον ἔχειν τὸν κατὰ τὴν ἡμέραν ἀγιώτατον πατριάρχην καὶ ἐπὶ τοῖς ἐλευθέροις μοναστηρίοις καὶ ἐπὶ τοῖς δωρηθεῖσι καὶ ἐπὶ τοῖς κατ' ἐφορείαν ἢ οἰκονομίαν δοθεῖσι· δίκαιον γὰρ κέκτηται εἰσέρχεσθαι καὶ ἀναψηλαφᾶν τὰ ψυχικὰ σφάλματα καὶ εἰς τὰ κοσμικὰ καὶ εἰς τὰ τοῦ δημοσίου μοναστήρια καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, εἰς τὰ ὑπὸ ἐνορίαν αὐτοῦ πάντα, κἄν τε πατριαρχικὰ ὡσι κἄν τε βασιλικὰ καὶ αὐτοδέσποτα». Εἰς τὰ ἐλεύθερα καὶ αὐτεξούσια δὲ μοναστήρια ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ ὁ πατριάρχης καὶ νὰ ἐρευνήσῃ τὰ ψυχικὰ σφάλματα, κατόπιν καταγγελίας τινὸς ἢ ὅταν περιέλθῃ τι εἰς γνῶσιν αὐτοῦ ἐκ διαδόσεως. Πρέπει ὅμως τὸ μοναστήριον, εἰς τὸ ὁποῖον διεξάγεται ἡ ἀνάκρισις, νὰ διατηρηθῇ «ἀκαινοτόμητον» δηλ. νὰ παραμείνῃ καὶ μετὰ ταῦτα ἐλεύθερον καὶ νὰ μὴ ἐπιβαρύνηται διὰ δαπανῶν μεταβάσεως τῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀποστελλομένων πατριαρχικῶν ἀντιπροσώπων¹¹⁸.

Τὸ μέτρον τοῦτο τοῦ Ἀλεξίου ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον ἐπισκοπικὸν δίκαιον, τὸ ὁποῖον εἰσάγεται εἰς τὰς αὐτοδεσπότους μονάς.

Ἡ ἀνάκρισις τῶν ψυχικῶν σφαλμάτων ὑπὸ τοῦ πατριάρχου δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸν πατριαρχικὸν δίκαιον, τὸ ὁποῖον εἰσῆχθη εἰς τὰς αὐτοδεσπότους μονάς. Εἰς πολλὰς ἤρχισε νὰ εἰσάγεται καὶ τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ «ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος». Οὕτως εἰς σιγίλλιον τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Θ' (1132) ἀναφερόμενον εἰς χρυσόβουλλον, δυνάμει τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐπιτραπῆ τὸ πατριαρχικὸν μνημόσυνον εἰς τὴν αὐτοδέσποτον μονὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῆς Πάτμου, ἔλεγεν ὅτι «διορίζεται διὰ τοῦ παρόντος ἐγγράφου ἀναμφιβόλως ἐν τῇ μονῇ τὸ τοῦ κατὰ καιροὺς πατριάρχου ἀναφέρεσθαι ὄνομα, μηδὲν δέ τι προσεῖναι αὐτῷ ἐπὶ τῇ μονῇ οἰονδηποτοῦν ἄλλο δίκαιον, πολλῶ δέ δήπου ἑτέροις ἀρχιερεῦσιν ὑφ' ἑαυτοὺς ἄγειν ταύτην ἐπιχειροῦσι διὰ τὸ ἐν τῇ κατ' αὐτοὺς ἐνορίᾳ τυγχάνειν αὐτὴν οὐδεμίαν πρὸς τὴν μονὴν ἐσεῖται ἢ πάροδος, οὐ χειροτονίας χάριν διακόνων ἢ πρεσβυτέρων, οὐ προβολῆς ἡγουμένων, οὐ ψυχικῶν σφαλμάτων ἐπιτηρήσεως· εἰ γὰρ οὐδὲ τοῖς πατριαρχαῖς αὐτοῖς, ὧν ἡ ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος διὰ τῆς χρυσοβούλλου ταύτης γραφῆς ἐπιτέτραπται, παντελοῦς ἐλευθερίας τὴν μονὴν ἀξιούσης καὶ αὐτεξούσιον ταύτην παρακε-

118. Βαλσαμῶνος ἐρμηνεῖα τοῦ 19ου κανόνος τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς συνόδου (ΠΠΣυν. τ. 2 σ. 634-635). Ζέπου, Jus Graecor. τ. 1 σ. 346-348. Βλ. Chalandon, Essai σ. 290. Πετρακάκου, Τὸ μοναχ. πολίτευμα σ. 34. De Meester ἔ. ἀ. σ. 129 ἔξ. Στεφανίδου, Ἐκκλ. Ἱστορία σ. 421.

λευομένης εἶναι καὶ αὐτοδέσποτον, πολλῶ μᾶλλον αὐτοῖς). Ἡ προχειρίσις τοῦ ἡγουμένου θὰ ἐνεργῆται ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων μοναχῶν¹¹⁹. Ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς ἀργότερον (1158) ἐπεκύρωσε τὰ προνόμια τῆς μονῆς ταύτης, κατόπιν παρακλήσεως τοῦ ἡγουμένου αὐτῆς Λέοντος¹²⁰.

Παρὰ τὰς προσπάθειάς τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ νὰ διασφαλισθῇ καὶ κατοχυρωθῇ τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν μονῶν, ὅμως καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτοῦ ἐξηκολούθησαν νὰ ὑφίστανται αὐταὶ τὰς «ἐπηρείας» καὶ αὐθαιρεσίας τῶν ἰσχυρῶν. Τοῦτο δεικνύει κατὰ τρόπον σαφῆ καὶ παραστατικὸν τὸ τυπικὸν τῆς ἐν Κων/πόλει μονῆς τοῦ ἁγίου Μάμαντος, τὸ ὁποῖον συνετάχθη τὸ 1159 καὶ περὶ τοῦ ὁποῦ ἐγένετο λόγος ἐνταῦθα καὶ εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον. Κατ' αὐτὸ ἡ μονὴ αὕτη, ἡ ὁποία πρότερον ἠκμαζε καὶ εἶχε μεγάλην περιουσίαν, ἐκινδύνευσε τότε νὰ διαλυθῇ, λόγῳ τῆς παλαιότητός της καὶ διότι ἔχασε τὴν περιουσίαν της «διὰ τὴν τῶν κατὰ καιροὺς χαριστικαρίων ἀπληστίαν τε καὶ ἀναίδειαν ὡς λύκων ἐπιχαινόντων αὐτῇ». Ἀφοῦ δὲ ἀνήγειρεν αὐτὴν ὁ οἰκονόμος τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, Γεώργιος Μυστικός, ὁ Καππαδόκης, ἐφρόντισε νὰ τὴν ἀνακηρύξῃ ἀνεξάρτητον καὶ ἐλευθέραν, κατοχυρώσας καὶ διασφάλισας αὐτὴν διὰ χρυσοβούλλου τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ καὶ ὑπομνήματος τοῦ πατριάρχου. Εἰς τὸ Δ' κεφάλαιον τοῦ τυπικοῦ, τὸ ὁποῖον φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «Περὶ τοῦ αὐτοδέσποτον εἶναι τὴν μονήν», καθορίζεται ἡ ἀνεξαρτησία τῆς μονῆς. Αὕτη «ὀφείλει εἶναι κατὰ τὰς περιλήψεις αὐτῶν ἐλευθέρα καὶ αὐτοδέσποτος καὶ πάσης χειρὸς καὶ δεσποτείας ἀνωτέρα καὶ μηδενὶ τῶν ἀπάντων ἐπ' αὐτῇ προσεῖναι ὅτιοῦν δίκαιον ἢ προνόμιον, ἀλλὰ παντάπασιν οὐσαν ἐλευθέραν μένειν καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐφ' ἑαυτῆς διοικεῖσθαι καὶ διεξάγεσθαι κατὰ τὰ ἐν τῷ παρόντι τυπικῷ διετετυπωμένα». Ἐν συνεχείᾳ ἀπαγορεύει τὴν υπαγωγὴν τῆς μονῆς ὑπὸ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἢ προσωπικὰ δίκαια καὶ τὴν παραχώρησιν αὐτῆς διὰ δωρεᾶς ἢ ἐπιδοσεως ἢ ἐφορείας ἢ οἰκονομίας ἢ ἐπιτηρήσεως ἢ δι' ἄλλης προφάσεως εἰς οἰονδήποτε πρόσωπον ἢ μονὴν ἢ εὐαγῆ οἶκον ἢ εἰς ἕτερόν τι σεκρέτον. Ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου αὐτῆς θὰ κυβερνᾶται καὶ θὰ διεξάγῃται ἡ διοίκησις αὐτῆς βάσει τοῦ τυπικοῦ αὐτῆς. Ἐπισημαίνει δὲ ἄρα εἰς ἐκείνον, ὅστις θὰ θελήσῃ νὰ ὑποδουλώσῃ αὐτὴν ἢ νὰ θέσῃ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἄλλου εἴτε βασιλεὺς εἶναι οὗτος εἴτε πατριάρχης εἴτε ἄλλος τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἢ συγκλητικῶν προσώπων¹²¹. Τὸ τυπικὸν κάμνει λόγον καὶ «περὶ ἐπιλογῆς ἡγουμένου καὶ προχειρίσεως» αὐτοῦ. Ὁ ἡγούμενος, πρὶν τελευτήσῃ, ἐπιλέγει ἐκ τῶν μοναχῶν τῆς μονῆς τρεῖς, τῶν ὁποίων καταγράφει τὰ ὀνόματα εἰς χάρτην καὶ σφραγίζει τοῦτον «μετὰ τῶν προκρίτων τῆς ἀδελφότητος» καὶ ἀποθέτει εἰς τὸ σκευοφυλάκιον. Μετὰ τὸν θάνατόν του ἐκλέγεται ὑπὸ

119. Acta τ. 6 σ. 103.

120. Acta τ. 5 σ. 110.

121. Εὐστρατιάδου, ἐν «Ἑλληνικά» τ. I (1928) σ. 266.

πάντων τῶν μοναχῶν ὁ καλύτερος «κατὰ τὴν ἀρετὴν, ἐνέργειαν καὶ ὑπόληψιν» ἐκ τῶν προταθέντων τριῶν μοναχῶν. Ἐὰν δὲ ἀδοκίμως συμβῆ ὁ θάνατος τοῦ ἡγουμένου, συνέρχεται ἡ ἀδελφότης τῆς μονῆς καὶ ἐπιλέγει τὸν διάδοχόν του. Μετὰ τὴν ἐκλογὴν συμπαλαμβάνουν αὐτὸν ὅλοι οἱ μοναχοὶ καὶ ἀνέρχονται εἰς τὸν πατριάρχην διὰ νὰ δεχθῆ παρ' αὐτοῦ «τὴν σφραγίδα καὶ τὴν εὐλογίαν τῆς ἡγουμενείας» συμφώνως πρὸς τὰς «περιλήψεις τῶν ἐν τῇ μονῇ προσόντων ὑπομνημάτων»¹²². Προφανῶς ἡ ἐπὶ τοῦ ἐκλεγέντος ἡγουμένου πατριαρχικὴ χειροθεσία ἦτο κατάλοιπον τῶν πατριαρχικῶν δικαίων, ἅτινα ἴσχυον εἰς τὴν μονὴν πρὸ τοῦ 1159, ὅτε αὕτη ἦτο πατριαρχικὴ.

Ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας εὗρέθη καὶ ἡ παρὰ τὴν Κίον τῆς Βιθυνίας μονὴ τῆς Θεοτόκου τῶν Ἁλίου Βαμῶν, ἡ ὁποία ἦτο πρότερον πατριαρχικὴ καὶ ἀπηλευθέρωσεν αὐτὴν ὁ Νικηφόρος Μυστικός. Τὸ «τυπικὸν τῆς σεβασμίας μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῶν Ἁλίου Βαμῶν, ἡ τῶν Ἐλεγγμῶν» (1162)¹²³, ὄριζεν εἰς τὸ Δ' κεφάλαιον αὐτοῦ ὅτι ἡ μονὴ «ὀφείλει εἶναι ἐλευθέρα καὶ αὐτοδέσποτος»¹²⁴. Διετηρήθη ὁμοίως καὶ ἐν αὐτῇ τὸ πατριαρχικὸν δίκαιον τῆς χειροθεσίας τοῦ ἡγουμένου. Οὕτως οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς ταύτης ἔπρεπε νὰ συμπαράλαβωσι τὸν ἐκλεγέντα ἡγούμενον καὶ νὰ ἀνέλθωσιν εἰς τὸν πατριάρχην διὰ νὰ λάβῃ τὴν σφραγίδα καὶ εὐλογίαν τῆς ἡγουμενείας παρὰ τῆς ἀγίας αὐτοῦ δεξιᾶς, συμφώνως πρὸς τὴν διάταξιν τοῦ «προσόντος τῇ μονῇ ὑπομνήματος, ἐπιβεβαιωθέντος ἕξωθεν καὶ παρὰ τοῦ θεοκινήτου ἡμῶν αὐτοκράτορος»¹²⁵. Ἡ περὶ διοικήσεως αὐτῆς σχετικὴ τυπικὴ διάταξις εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Μάμαντος.

Εἰς τὸν πατριάρχην δὲν ἦτο πάντοτε εὐκόλος ἡ ἐπιτήρησις τῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του μονῶν καὶ λόγῳ ἀποστάσεως καὶ λόγῳ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ αὐτῶν. Διὰ τοῦτο ἀνεκέρυσσεν οὗτος πολλάς, αἵτινες ἀπελάμβανον τῆς ἰδιαιτέρας εὐνοίας αὐτοῦ, ἐλευθέρως, περιοριζόμενος εἰς τὰ πατριαρχικὰ δίκαια ἐπ' αὐτῶν. Οὕτως ἡ ἐν Λάτρῳ πατριαρχικὴ μονὴ τοῦ ἁγίου Πύλου, κατὰ «Σημείωμα γεγονὸς παρὰ βασιλικῶν ἀρχόντων πατριαρχικῇ κελεύσει» (1196)¹²⁶ ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου ὡς ἐλευθέρα καὶ αὐτοδέσποτος καὶ ἀπηλλαγμένη πάσης ἐκκλησιαστικῆς δεσποτείας καὶ κυριότητος». Ὁ ἐκάστοτε πατριάρχης «μόνα τὰ ἀρχιερατικὰ δίκαια κέκτηται ἐπ' αὐτὴν, καθὼς περ καὶ ἐπὶ ταῖς λοιπαῖς πάσαις μοναῖς... ἡγουν τὸ σφραγίζειν τὸν καθηγούμενον, τὸ ἀναφέρεισθαι ἐν αὐτῇ καὶ τὸ τὰ ψυχικὰ σφάλματα διορθοῦσθαι». Κατ' αὐτὸ ὁ πατριάρχης οὗτος «ἐθέλει δῆλον γενέσθαι τῷ δικαστηρίῳ δι' ἡμεδαποῦ ση-

122. Αὐτόθι σ. 260-263.

123. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Dmitrievskij (Τυπικὰ τ. I σ. 715-769). Hergès, Élection, «Échos d' Orient» τ. 3 (1899-1900) σ. 40. Delehaye ἕ. ἀ. σ. 7. Ν. Ἑλληνομνημῶν τ. 18 (1924) σ. 3. De Meester ἕ. ἀ. σ. 206, 214, 217.

124. Dmitrievskij ἕ. ἀ. σ. 724.

125. Αὐτόθι σ. 720. De Meester ἕ. ἀ. σ. 239.

126. Acta τ. 4 σ. 305.

μειώματος τὸ ἐλευθέραν πάντη καὶ αὐτοδέσποτον εἶναι τὴν τοιαύτην μονὴν καὶ μὴ ὑπὸ τὰ ἐκκλησιαστικά τελεῖν δίκαια καὶ διὰ ταῦτα μὴδὲ ἐντολῆς δεῖσθαι πατριαρχικῆς εἰς τὸ ἀνακρίνεσθαι τῷ ἀντιθετοῦντι αὐτῇ μέρει». Τὴν πνευματικὴν φροντίδα ἐπὶ τῶν μοναχῶν αὐτῆς ἔχει ὁ ἡγούμενός της.

Ὁ πατριάρχης ὠρίζε κατὰ τόπους ἐξάρχους αὐτοῦ πρὸς ἄσκησιν τῆς διοικητικῆς ἐξουσίας τοῦ ἐπὶ τῶν πατριαρχικῶν μονῶν. Οἱ πατριαρχικοὶ ἐξάρχου οὗτοι κατεχρῶντο πολλάκις τῆς ἐξουσίας των εἰς βάρος τῶν μοναστηρίων. Πρὸς ἀποτροπὴν τοιούτων ὑπερβασιῶν εἰς βάρος τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους Λάτρου πατριαρχικῆς αὐτοδεσπότου μονῆς τοῦ ἁγίου Παύλου ὁ πατριάρχης Μανουὴλ (1215-1222) διὰ γραφῆς αὐτοῦ ἀποδιώκει ἐξ αὐτῆς καὶ ἐκ τῶν χωρίων της «ἐξάρχους τε καὶ ἐπισκόπους» καὶ ἀναθέτει «πᾶσαν τὴν πνευματικὴν διεξαγωγὴν αὐτῶν καὶ κυβέρνησιν» εἰς τὸν ἡγούμενον αὐτῆς¹²⁷. Πρὸς τοῦτο καὶ ὁ πατριάρχης Γερμανὸς Β' (1222-1240) διὰ μολυβδοβούλλου αὐτοῦ¹²⁸ ὀρίζει «εἶναι τὴν μονὴν ἐλευθέραν ἀπὸ πάσης ἐξαρχικῆς ἐπηρείας δίχα τοῦ ἀρχιμανδριτάτου καὶ αὐτὴν τοὺς ὑπ' αὐτὴν πνευματικῶς ἀνακρίνειν καὶ διατάττεσθαι». Ἡ τιμὴ, λέγει, τοῦ ἀρχιμανδριτάτου «τῶν ὑπὸ τὸ ὄρος τοῦ Λάτρου πατριαρχικῶν μοναστηρίων» ἔχει δοθῆ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Μανουὴλ (1215-1222) εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Παύλου, ἡ ὁποία ἠυδοκίμει εἰς μοναχούς, ἀρετὴν καὶ εὐπορίαν ὑπὲρ τὰς ἄλλας ἐν Λάτρῳ μονάς, «ἐκ τῆς τῶν Κελλιβάρων μετακινήθεισα μονῆς». Ὁ πατριάρχης οὗτος ἀνέθεσε τὸ 1222 εἰς τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς ταύτης Παῦλον τὴν ἐξαρχίαν τῶν δώδεκα πατριαρχικῶν μονῶν τοῦ Λάτρου (ἀρχιμανδριτής)¹²⁹. Κατὰ ταῦτα τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχιμανδριτοῦ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τοῦ Πρώτου¹³⁰, ἡ δὲ μονὴ τοῦ ἁγίου Παύλου ἀνήκει εἰς τὰς ἐξαρχικὰς μονὰς¹³¹.

Ἡ ἐν τῇ νήσῳ Κῶ περιφανῆς μονὴ τῆς Θεοτόκου τῶν Σπονδῶν ἦτο πατριαρχικὴ μονή. Ὄθεν ὁ πατριάρχης Ἀρσένιος ὑπήγαγεν αὐτὴν τὸ 1258 εἰς τὴν ἐν Πάτμῳ πατριαρχικὴν αὐτοδέσποτον μονὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Οὗτος ἔγραφε τότε: «Ἔσται οὖν ἀπὸ τοῦδε ἡ δηλωθεῖσα τῶν Σπονδῶν μονὴ ὑποκειμένη καὶ προσηνωμένη τῇ Πάτμου πατριαρχικῇ

127. Acta τ. 4 σ. 302.

128. Acta τ. 4 σ. 298-301.

129. Acta τ. 4 σ. 295, 297.

130. Meyer, Haupturkunden σ. 171. Χατζηιωάννου, Χρυσόβουλλα σ. 31. Ἀθηναγόρου μητροπολίτου Παραμυθίας, Ὁ θεσμὸς τῶν συγκέλλων, ΕΕΒΣπ. τ. 5 (1928) σ. 176 ἐξ. De Meester ξ. ἀ. σ. 195-201, 257.

131. «Λέγονται δὲ ἐξαρχικαὶ (μοναί), διότι ἔχουσιν ἐκάστη ἰδίαν περὶ ἑαυτὴν τοπικὴν περιφέρειαν, ἣτοι ἐξαρχίαν, μετὰ κωμῶν καὶ χωρίων ὑπαγομένων («προσηλωμένων») αὐταῖς καὶ διοικουμένων παρ' αὐτῶν, ὡς διοικοῦσιν οἱ μητροπολίται τὰς ἑαυτῶν μητροπόλεις». (Κ. Παπαμιχαλοπούλου, Περιήγησις εἰς τὸν Πόντον, Ἀθήναι 1903, σ. 161). Βλ. De Meester ξ. ἀ. σ. 189 ἐξ.

μονῆ παρὰ τοῦ κατὰ καιρὸν καθηγουμένου τῆς Πάτμου διθυνομένη πνευματικῶς αὐτὴ τε ἢ τῶν Σπονδῶν μονῆ καὶ οἱ ἐν αὐτῇ μοναχοὶ καὶ πάντα τὰ ὑπ' αὐτὴν... οὕτω γὰρ καὶ εἰς μετόχιον αἰωνίζόντως ταύτην καθέξουσιν» (οἱ τῆς Πάτμου μοναχοί)¹³². Διὰ πατριαρχικοῦ ἔμως γράμματος (1267), προφανῶς τοῦ Γερμανοῦ Γ', ὠρίσθη «ἐλευθέραν εἶναι καὶ ἀκαταδούλωτον, ὡς καὶ πρότερον καὶ κατέχειν αὐτὴν καὶ νέμεσθαι ἀπερικόπτως τὰ προσκυρωθέντα ταύτῃ ἀκίνητα κτήματα...»¹³³.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας, ὅτε ὁ πατριάρχης εὕρισκετο εἰς τὴν Νίκαιαν, ἀναπτύσσεται μία τάσις ἐκ μέρους τῶν ἐπιχωρίων ἀρχιερέων, οἱ ὅποιοι παρέμενον εἰς τὰς ἔδρας των, νὰ θέσουν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των τὰς πατριαρχικὰς μονὰς. Τοιοῦτόν τι παρατηρεῖται εἰς τὴν πατριαρχικὴν μονὴν τῆς Θεοτόκου, τὴν ἐπιλεγομένην τῆς Μ α κ ρ ι ν ι τ ῖ σ σ η ¹³⁴. Ἡ ἀπὸ μέρους τοῦ ἐπισκόπου Δημητριάδος τοιαύτη τάσις πρὸς τὴν μονὴν τῆς Μακρινιτίσσης ὠδήγησε τὸν υἱὸν τοῦ κτήτορος τῆς μονῆς ταύτης Κων/ντίνου Μαλιασηνοῦ, Νικόλαον νὰ ὑποβάλλῃ τὸ αἴτημα πρὸς τὸν πατριάρχην Ἀρσένιον, ὅπως καταστήσῃ αὐτὴν ἐλευθέραν, καθ' ὅσον μάλιστα καὶ ὁ Μανουὴλ Ἀγγελος, δεσπότης τῆς Θεσσαλίας, εἶχεν ἀνακηρύξει αὐτὴν ἐλευθέραν. Ὁ πατριάρχης οὗτος δι' ὑπομνήματός του (1256) τονίζει ὅτι ἡ μονὴ εἶναι πατριαρχικὴ καὶ ὁ Δημητριάδος «οὐδεμίαν μετοχὴν κέκτηται ἐν αὐτῇ», ὀρίζει δὲ δι' αὐτοῦ «παντάπασιν ἐλευθέραν εἶναι τὴν τε ρηθεῖσαν τῆς Μακρινιτίσσης μονὴν καὶ τὸ ταύτης μετόχιον, τὸν ἄγιον Ὀνοῦφριον, ὡς πατριαρχικὰ καὶ ὄντα καὶ ἐς αἰεὶ ἐσόμενά τε καὶ ὀνομασθησόμενα...»¹³⁵. Ἐπομένως ἡ μονὴ κατέστη ἐλευθέρα τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς τοῦ ἐπιχωρίου ἀρχιερέως. Ἐξακολουθεῖ ὅμως νὰ εἶναι αὕτη πατριαρχικὴ, οὔσα ὑπὸ τὰ πατριαρχικὰ δίκαια.

Ἡ μονὴ τοῦ ὁσίου Γεωργίου Μυτιλήνης ἀνακηρυχθεῖσα ἐξ ἀρχῆς αὐτοδέσποτος διετηρήθη ὡς τοιαύτη μέχρι τέλους. Δὲν ἦτο ὅμως δυνατὸν νὰ διατηρήσῃ τὴν τελείαν αὐτονομίαν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος καὶ ἔπειτα. Ἡ τελεία αὐτονομία ἐθεωρήθη ἀντικανονικὴ καὶ εἰσῆχθη εἰς αὐτὴν τὸ πατριαρχικὸν μνημόσυνον. Κατὰ τὴν ἀνωτέρω πατριαρχικὴν ἀπόφασιν (1256) ἡ μονὴ τοῦ ὁσίου Γεωργίου ὀνομάζετο τότε πατριαρχικὴ μονή, ἀπεφασίσθη δὲ ὑπὸ τῆς συνόδου, συναινοῦντος εἰς τοῦτο καὶ τοῦ μητροπολίτου Μυτιλήνης, νὰ γίνηται ἐν αὐτῇ τὸ μνημόσυνον τοῦ πατριάρχου «ἐπεὶ ἀδηλία ἦν περὶ τῆς ἐν τῇ πρωτοτύπῳ μονῇ τοῦ ὁσίου Γεωργίου ἀρχιερατικῆς ἀναφορᾶς, οὐδὲ γὰρ ἐφέρετο περὶ τούτου ρητῶς ἐν τοῖς ἐμφανισθεῖσι δικαιώμασιν ἅπασιν,

132. Acta τ. 6 σ. 194. Μηλιαράκη, Ἱστορία βασιλ. Νικαίας σ. 573.

133. Acta τ. 6 σ. 222. Σακελλίωνος, Χρυσοβούλλου ἔλεγχος, ΔΙΕΕ τ. 2 (1885) σ. 273.

134. Γιαννοπούλου, Αἰ παρὰ τὴν Δημητριάδα Βυζαντινὰ μοναί, ΒΕΒΣπ. τ. 1 (1924) σ. 212• τ. 2 (1925) σ. 227-241.

135. Acta τ. 4 σ. 353, 355. Μηλιαράκη, Ἱστορία βασιλείου Νικαίας σ. 572 ἐξ. Γιαννοπούλου αὐτόθι.

ἦν δὲ πάντως ἀνάγκη ἀναφέρεσθαι ὄνομα ἀρχιερέως ἐν ταῖς ἐν αὐτῇ τελουμέναις θείαις ἀγιστεῖαις». Κατὰ τὰ δύο πατριαρχικά ἐγγραφα τοῦ 1324, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὴν μονὴν ταύτην ἐγένετο τὸ μνημόσυνον τοῦ πατριάρχου ἐν αὐτῇ, ἀν καὶ ἦτο αὐτοδέσποτος. Κατὰ δὲ τὸ πατριαρχικὸν ἐγγραφοῦ τοῦ 1395 αὐτῇ ἡ μονὴ «εὐρέθη μὲν οὔσα κατ' ἀρχὰς αὐτόνομος καὶ ὑπὸ οὐδένα ἐπίσκοπον, ὕπερ ἀριδῆλως παρὰ κανόνας, διεκρίθη δὲ τηνικαῦτα συνοδικῶς μνημόσυνον μόνον ἔχειν τὸν πατριάρχην ἐν ταύτῃ, τὴν δὲ γε ἐφορείαν τε καὶ διοίκησιν καὶ τῶν ἐν αὐτῇ προσόντων μετοχιῶν ἀπάντων τὸν κατὰ καιροὺς εὐρισκόμενον μητροπολίτην Μιτυλήνης, ὡς τοπικὸν ἐκεῖσε ἀρχιερέα». Κατανέμεται λοιπὸν ἡ ἐπὶ τῆς μονῆς ταύτης ἀρχιερατικὴ ἐξουσία εἰς τὸν πατριάρχην καὶ τὸν οἰκεῖον μητροπολίτην. Τὸ τοιοῦτον, πρᾶγμα ἀσύνηθες, ἐρμηνεύεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς τοῦ ὁσίου Γεωργίου εἶχον διασκορπισθῆ εἰς τὰ μετόχια αὐτῆς, τὰ ὁποῖα ἀνῆκον εἰς τὸν μητροπολίτην Μιτυλήνης.

Εἰς κτητορικὸν τυπικὸν¹³⁶ τριῶν μονυδρίων τῆς Βορείου Ἡπείρου, τοῦ «μ ε γ ἄ λ ο υ Ν ι κ ο λ ἄ ο υ» εἰς τὴν Σέλτζην, τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου οὗ εἰς τὸ Βούργρεσι καὶ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου «ἐν τῷ θέματι τῆς Λυβίσδης», τὸ ὁποῖον ἐγράφη ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου Β' (1282-1328) ἢ Ἀνδρονίκου Γ' (1328-1341), παρατηροῦμεν ὅτι ὁ κτήτωρ αὐτῶν Κομνηνὸς ὁ Παλαιολόγος, διοικητῆς τοῦ «θέματος τῆς Δύσεως», τὸ μὲν πρῶτον κατέστησε πατριαρχικὴν μονὴν διὰ τὴν ἀνά μὴν «ἔχῃ ἄδειαν ἐν αὐτῇ μῆτε ἀρχιερέως, ὁ κατὰ χώραν, μῆτε ἐξάρχου, μῆτε κληρικὸς μῆτε ἄλλος τις», ἐποίησε δὲ αὐτὴν, ὡς προσθέτει, «ἐλεύθερον, παντελεύθερον... ὥστε εἶναι αὐτὴν εἰς κατοικίαν μοναχῶν». Τὸ δεύτερον, τοῦ Βούργρεσι, κατέστησε μονὴν ἐλευθέραν καὶ «πατριαρχικὴν Κωνσταντινουπόλεως» μὴ δυναμένου τοῦ κατὰ χώραν ἀρχιερέως «διασεῖσαι ἢ ἐνοχλῆσαι τι τὸ παράπαν αὐτῇ», μῆτε κληρικοῦ μῆτε ἐξάρχου τοῦ ἀρχιερέως. Τέλος τὸ τρίτον, ὑπεραγίας Θεοτόκου, κατέστησε μονὴν πατριαρχικὴν διὰ τὴν ἀνά μὴν ἐνοχλῆται ὑπὸ ἀρχιερέων ἢ ἄλλων κληρικῶν.

Ὁ πατριάρχης τέλος Κωνσταντινουπόλεως Φιλόθεος (1354-1355, 1364-1376) διὰ σιγίλλιου αὐτοῦ ὤρισε τὴν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καρδίτσης ἐπὶ σταυροπηγίου πατριαρχικοῦ μονὴν Θεοτόκου τῆς Ἐλεούσης, τὴν ἐπικεκλημένην τῆς Λευκουσιάδος «διαμένειν πατριαρχικὴν μονὴν, ἐλευθέραν, πάντη καὶ ἀκαταδούλωτον καὶ ἀδέσποτον». Τὸν δὲ ἡγούμενον αὐτῆς ἠνόμασεν ἀρχιμανδρίτην καὶ πρωτοσύγκελλον καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἄδειαν τὴν καθιερώσαναυτοῦς «ἐπὶ σταυροπηγίῳ πατριαρχικῷ». Καὶ ὁ πατριάρχης Νεῖλος (1383) ὤριζεν ἐπίσης «διαμένειν... ἐλευθέραν πάντη καὶ ἀκαταδούλωτον καὶ αὐτο-

136. Ζακωθνοῦ, Ἀνέκδοτον Βυζαντινὸν κτητορικόν, ΕΕΒΣπ τ. 14 (1938) σ.277-294.

δέσποτον καὶ μηδενὶ προσώπῳ ποτὲ ἐκδοθῆναι, ὥστε ἰδιοποιήσασθαι ταύτην τινά». Ὁ ἡγούμενός της, ἀποθνήσκων, ἀναθέτει τὴν ἡγουμενείαν αὐτῆς εἰς πρόσωπον ἀξιόλογον καὶ ἱκανὸν διὰ τὴν προστασίαν αὐτῆς¹³⁷.

(Συνεχίζεται)

137. Λάμπρου, «Ν. Ἑλληνομνημῶν» τ. 6 (1909) σ. 174-177, 242· τ. 10 (1913) σ. 346. Βλ. τοῦ ἰδίου, ΔΙΕΕ τ. I (1883) σ. 113-119. Βέη, Ἑγκ. λεξ. Ἑλευθερουδάκη τ. 8 σ. 641. De Meester ξ, ζ. σ. 217.